

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

БАБАНІНА ВІКТОРІЯ ВІКТОРІВНА

УДК 343.211(343.214)

**КРИМІНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ:
МЕХАНІЗМ СТВОРЕННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора
юридичних наук**

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
заслужений діяч науки і техніки України

Шакун Василь Іванович,
Національна академія внутрішніх справ,
професор кафедри кримінального права

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор,
академік Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України

Борисов Вячеслав Іванович,
Національна академія правових наук України,
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В. В. Сташиса,
радник при дирекції

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук України,
заслужений юрист України

Гришук Віктор Климович,
Вища рада правосуддя,
член ради

доктор юридичних наук, професор
Мельник Микола Іванович,
Конституційний Суд України,
суддя у відставці

Захист відбудеться 9 квітня 2021 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.03 у Національній академії внутрішніх справ за адресою:
03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії
внутрішніх справ за адресою: 03035, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий 9 березня 2021 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С. Г. Братель

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розв'язання проблем забезпечення верховенства права, законності, безпеки держави та її громадян від суспільно небезпечних посягань, розроблення правових засобів впливу на злочинність і запобігання їй є одним з основних завдань кримінального законодавства України та практики його застосування. Саме досконалість кримінального закону безпосередньо позначається на ефективності кримінально-правової охорони суспільних відносин, застосуванні кримінально-правових норм із дотриманням принципу законності.

Дотримання цього принципу в процесі створення та реалізації кримінального законодавства стало визначальною темою для обговорення як у колах вчених у галузі юридичних наук, так і серед працівників правоохоронних органів. Ігнорування цього принципу в процесі створення кримінального законодавства негативно позначається на кримінально-правовій охороні суспільних відносин, послаблює авторитет органу законодавчої влади та знижує рівень довіри громадян до державних інституцій загалом. Прийняті закони повинні бути дієвими та не суперечити один одному. Свідченням дієвості законів про кримінальну відповідальність є чіткість й узгодженість їх норм щодо ініціювання, розгляду та прийняття. Про наявність якісної системи кримінального законодавства можна стверджувати лише за умови її створення відповідно до конституційного ладу держави, з метою захисту прав і свобод людини й громадянина, інтересів суспільства, її спрямованості на реалізацію та захист національних інтересів України. Серед чинників, що впливають на формування та вдосконалення системи кримінального законодавства, визначальними є міжнародні, політичні, економічні, соціальні, культурні тощо.

Проблеми в процесі створення кримінального законодавства спричинені як фрагментарністю, так і суперечностями законодавства останніх років, неузгодженістю законодавчих новел із суспільними потребами, поглибленням розриву між законодавчими актами та економічними, організаційними, технічними можливостями їх реалізації, що призводить до виникнення конкуренції норм, колізій чи прогалин у кримінальному законодавстві.

Низький рівень юридичної техніки створення кримінального законодавства негативно позначається на правозастосуванні, зокрема як у слідчій, так і в судовій практиці, що спричиняє зневажливе ставлення до законодавства з боку суб'єктів правовідносин, унаслідок чого знижується рівень законності й правопорядку в країні. З огляду на це постає необхідність прийняття нових чи внесення змін до вже наявних законів про кримінальну відповідальність. Кількісні показники прийняття законів про внесення змін до Кримінального кодексу (КК) України й тих, що набрали чинності протягом останніх років, засвідчують різну динаміку їх збільшення. Загальна кількість запроваджених законодавчих змін нині становить кілька сотень (якщо 2002 року прийнято 2 такі закони, то 2009 року – уже 20, 2011 – 18, а 2014 – аж 29).

Така тенденція обумовлена, зокрема, недосконалим рівнем законотворчого процесу. З метою вдосконалення кримінального законодавства та розроблення належної процедури нормативного регулювання законодавчих новацій нагальним є розроблення ефективного механізму створення національного кримінального законодавства.

Однак наявність лише дієвого механізму створення кримінального законодавства України без належної його реалізації не забезпечить оптимального, ефективного та результативного виконання завдань щодо правового забезпечення охорони конституційного устрою України, прав і свобод людини й громадянина, власності, публічного порядку та безпеки, довкілля від злочинних посягань, миру й безпеки людства, а також запобігання злочинам. Тому важливе значення має також і дослідження проблем реалізації кримінального законодавства.

Складнощі на шляху реалізації кримінального законодавства, а також помилки, що їх припускаються при цьому процесі, послаблюють насамперед ефективність дії закону про кримінальну відповідальність, дискредитують правозастосовну діяльність відповідних органів державної влади. Отже, результативність покладеного на державу обов'язку щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини й громадянина може бути реалізована шляхом запровадження та дотримання належного, логічного, чіткого, зрозумілого, правового, демократичного, цілісного механізму створення та реалізації кримінального законодавства України.

Аспекти механізму створення та реалізації кримінального законодавства розглядали у своїх роботах такі вітчизняні вчені: П. П. Андрушко, Д. О. Балабанова, В. С. Батигарєєва, Ю. В. Баулін, П. С. Берзін, В. І. Борисов, О. М. Броневицька, І. А. Вартилецька, Р. В. Вереша, Є. М. Вечерова, А. А. Вознюк, П. А. Воробей, Б. М. Головін, О. П. Горох, В. К. Гришук, О. М. Джужа, О. О. Дудоров, Г. В. Єспур, Н. П. Ждиняк, В. І. Женунтій, О. О. Житний, З. А. Загинець-Заболотенко, А. П. Закалюк, О. О. Кваша, М. І. Колос, О. Л. Копиленко, М. Й. Коржанський, О. М. Костенко, В. В. Кузнецов, О. М. Литвин, С. Я. Лихова, О. К. Марін, В. К. Матвійчук, М. І. Мельник, О. В. Микитчик, А. А. Музика, В. О. Навроцький, О. В. Наден, В. І. Осадчий, М. І. Панов, Є. П. Попович, А. В. Савченко, В. М. Смітєнко, В. В. Сташис, Є. Л. Стрельцов, В. Я. Тацій, В. О. Туляков, В. І. Тютюгін, П. Л. Фріс, М. І. Хавронюк, Ю. Б. Хім'як, В. В. Черней, С. С. Чернявський, В. І. Шакур, С. Д. Шапченко, С. С. Яценко та ін.

У дослідженнях зазначених правників феномен створення та реалізації кримінального законодавства не розглянуто як цілісне правове явище. Попри значну кількість дисертацій і монографій з деяких питань механізму створення та реалізації кримінального законодавства, комплексного його дослідження досі не здійснено. Це засвідчує актуальність загальнотеоретичного аналізу широкого кола питань щодо чіткої розробленості (формулювання концепції законопроекту, створення та обговорення його, урахування думок та інтересів різних соціальних верств, співвідношення з іншими нормативними актами, адаптування його до наявної правової системи, економічне підґрунтя для його функціонування та реального застосування), упорядкованості системи прийомів, методів підготовки законів про кримінальну відповідальність, ухвалення їх та набрання чинності, а також забезпечення належного правового регулювання законодавчого процесу з огляду на позитивний досвід інших країн, що позначиться на якості створення законодавчих актів кримінально-правового спрямування.

Дотримання суб'єктами законотворення належної процедури створення кримінального законодавства можливе тільки на підставі наукового пізнання теоретичних засад законодавчого процесу, а також характеру та способів його

впливу на формування кримінального законодавства й розроблення на цій підставі заходів, необхідних для його вдосконалення.

Відсутність механізму створення та реалізації кримінального законодавства негативно позначається на законотворчій і правозастосовній діяльності уповноважених суб'єктів. Підтвердженням окресленої позиції є думка більшості респондентів (89,9 %) стосовно вдосконалення процедур створення та реалізації кримінального законодавства України. Крім того, без належного механізму створення та реалізації кримінального законодавства законодавча і правозастосовна діяльність позбавлена чітких теоретичних орієнтирів, що призводить до негативних наслідків як для суспільства, так і держави загалом.

Зазначене зумовлює необхідність здійснення комплексного доктринального дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства України, яке надасть можливість сформулювати науково обґрунтовані концептуальні положення і рекомендації, спрямовані на підвищення ефективності кримінального законодавства України та практики його реалізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до положень Концепції Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу, ратифікованої Законом України від 21.11.2002 № 228-IV; Порядку офіційного оприлюднення нормативно-правових актів та набрання ними чинності (Указ Президента України від 10.06.1997 № 503/97); Концепції реформування кримінальної юстиції України (Указ Президента України від 08.04.2008 № 311/2008); Плану заходів щодо реалізації цієї Концепції (розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.08.2008 № 1153-р); Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на 2015–2019 роки (наказ МВС України від 16.03.2015 № 275); Переліку перспективних напрямів кандидатських та докторських дисертацій за юридичними спеціальностями (рішення Президії НАПрН України від 18.10.2013 № 86/11); Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 03.03.2016); Основних напрямів наукових досліджень НАВС на 2014–2017 роки (рішення Вченої ради НАВС від 29.10.2013, протокол № 28) та Основних напрямів наукових досліджень НАВС на 2018–2020 роки (рішення Вченої ради НАВС від 26.12.2017, протокол № 28/1).

Тему дисертації затверджено Вченою радою НАВС 29.10.2013 (протокол № 28) і зареєстровано відділенням кримінально-правових наук НАПрН України (п. 920, 2013 рік).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексне розроблення концептуальних положень, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на розроблення механізму створення та реалізації кримінального законодавства України.

Для досягнення зазначеної мети дисертаційного дослідження необхідно вирішити такі *задачі*:

- з'ясувати сучасний стан наукового розроблення механізму створення та реалізації кримінального законодавства України;

- виокремити та обґрунтувати методологічні засади дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства України;

- охарактеризувати генезу національного кримінального законодавства;
- встановити співвідношення кримінального законодавства з кримінальним правом;
- з огляду на сучасні досягнення теорії вітчизняного кримінального права, визначити систему кримінального законодавства України;
- визначити роль конституційно-правових норм для системи кримінального законодавства;
- розглянути в загальнотеоретичному аспекті закони України про кримінальну відповідальність як складову системи кримінального законодавства;
- сформулювати підстави застосування міжнародно-правових актів як джерел системи кримінального законодавства України;
- розкрити загальну характеристику механізму створення кримінального законодавства України з урахуванням сучасного міжнародного досвіду законотворення;
- охарактеризувати суб'єктів створення кримінального законодавства України;
- виявити найскладніші та найсуперечливіші питання теорії та практики створення кримінального законодавства України;
- з'ясувати зміст юридичної техніки як засобу створення кримінального законодавства України;
- визначити поняття механізму реалізації кримінального законодавства, розкрити його сутність, гарантії та місце в системі суміжних правових механізмів з урахуванням досвіду зарубіжних країн;
- сформулювати пропозиції стосовно оптимізації механізму реалізації кримінального законодавства;
- розглянути поняття та види кримінально-правових норм як основи реалізації кримінального законодавства України;
- висвітлити правоздатність суб'єктів реалізації кримінального законодавства України;
- розробити теоретичні основи визначення місця юридичного факту в механізмі реалізації норм кримінального законодавства України;
- надати розгорнуту характеристику форм реалізації норм кримінального законодавства України;
- окреслити проблеми взаємодії кримінального законодавства України з іншими галузями законодавства під час його реалізації;
- з огляду на наявні прогалини в кримінальному законодавстві України, вивчити їх юридичний аспект і сформулювати пропозиції щодо їх усунення;
- запропонувати шляхи оптимального розв'язання дискусійних проблем, що стосуються колізій та конкуренції норм у кримінальному законодавстві України;
- обґрунтувати необхідність розроблення цілісного механізму створення та реалізації кримінального законодавства України.

Об'єкт дослідження – система суспільних відносин, що виникають у процесі створення та реалізації кримінального законодавства України.

Предмет дослідження – кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації.

Методи дослідження репрезентовані системою загальнонаукових і спеціально-наукових методів, що забезпечили об'єктивний аналіз предмета дослідження та формування на цій підставі ґрунтовних висновків. Зокрема, з огляду на специфіку теми, мети, окреслених задач, об'єкта й предмета дослідження, використано такі методи: *історико-правовий (історичний, логіко-історичний, історико-лінгвістичний)* – для вивчення та висвітлення правових, організаційних та інших засад створення та реалізації кримінального законодавства на різних етапах його розвитку, що надав можливість глибше з'ясувати юридичний зміст зазначених явищ, окреслити перспективні напрями їх удосконалення (підрозділ 1.3); *діалектичний* – з метою з'ясування підстав криміналізації його деяких норм на етапі їх створення та формулювання конкретних пропозицій з удосконалення шляхів їх реалізації (у всіх розділах дисертації); *компаративістський (порівняльно-правовий, порівняльний, компаративний)* – під час аналізу проблеми юридичної науки та практики інших держав з метою врахування як позитивного, так і негативного юридичного досвіду інших країн у законотворчості та правозастосуванні (розділи 3–5); *догматичний (логіко-юридичний, формально-логічний, юридичний)* – для визначення змісту деяких юридичних термінів, тлумачення кримінально-правових положень, а також під час розроблення пропозицій з удосконалення механізму створення та реалізації кримінального законодавства України (у всіх розділах дисертації); *системний (структурного аналізу, системного аналізу, структурно-системного аналізу, структурно-функціональний, функціональний)* – для встановлення взаємозв'язку та співвідношення кримінального права та кримінального законодавства, злочинів, системи кримінально-правових норм з понятійним апаратом кримінального права загалом (у всіх розділах дисертації); *соціологічний (анкетування, опитування, інтерв'ювання, експертних оцінок, соціологічного вимірювання)* – для вивчення думки респондентів (осіб, які мають необхідні знання та досвід щодо створення та реалізації кримінального законодавства) з досліджуваних питань (у всіх розділах дисертації); *статистичний (математичний)* – під час дослідження кількісних і якісних параметрів механізму створення та реалізації кримінального законодавства України, узагальнення статистичних даних (у всіх розділах дисертації); *моделювання (прогнозування)* – під час розроблення процедур створення та реалізації кримінального законодавства, а також механізмів подолання конкуренції, колізій кримінально-правових норм, прогалин у кримінальному законодавстві України (розділи 3–5); *логіко-семантичний* – під час формулювання авторських визначень, понять тощо, а також зіставлення різних наукових позицій учених (у всіх розділах дисертації); *абстрагування* – під час розгляду конструктивних ознак кримінального законодавства, його системи, механізму створення та реалізації (розділи 1–4); *індукції* – для формулювання висновків у розділах дисертаційного дослідження загалом, а також під час вивчення відповідної судової практики (у всіх розділах дисертації); *дедукції* – під час аналізу конкретних процедур створення та реалізації кримінального законодавства, а також для визначення його механізму загалом (розділи 3, 4); *морфологічний* – для швидкого й точного орієнтування в масиві понять, правильного використання тих із них, що пов'язані з механізмом створення та реалізації кримінального законодавства України (у всіх розділах дисертації); *аналізу* – під час

розроблення авторських наукових позицій, тлумачення понять, що стосуються предмета дослідження (у всіх розділах дисертації); *синтезу* – під час розгляду механізму створення та реалізації кримінального законодавства України шляхом поєднання окремих процедур його створення чи реалізації (розділи 3, 4).

Емпіричну базу дослідження становлять результати анкетування 480 працівників Національної поліції України, Національного антикорупційного бюро України, Державного бюро розслідувань, прокуратури, суддів, адвокатів у м. Києві та 12 областях України стосовно проблем створення та реалізації кримінального законодавства; узагальнені результати вивчення 346 кримінальних проваджень (справ) за період 2009–2019 років; статистичні дані МВС України та Генеральної прокуратури України за 2013–2019 роки; відомості Єдиного державного реєстру судових рішень щодо 350 кримінальних проваджень, у яких було призначено покарання, звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання чи його відбування за 2013–2019 роки; статистичні дані Міністерства юстиції України щодо звільнення від покарання чи його відбування з підстав амністії чи помилування за 2013–2019 роки; дані Верховної Ради України щодо зареєстрованих, прийнятих та відкликаних законопроектів щодо внесення змін до кримінального законодавства України.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою в Україні комплексною монографічною працею, у якій розроблено механізм створення та реалізації кримінального законодавства України. Конкретний внесок дисертантки полягає в науковому формулюванні нових концептуальних положень, пропозицій і рекомендацій щодо механізму створення та реалізації кримінального законодавства України, зокрема:

вперше:

– з огляду на сучасні досягнення теорії кримінального права, визначено, що: система кримінального законодавства України – це сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів структури кримінального законодавства, які ґрунтуються на принципах кримінального законодавства та спрямовані на реалізацію завдань КК України; складовими системи кримінального законодавства України є елементи його структури, принципи та джерела кримінального законодавства;

– науково доведено, що не лише КК України визначає порядок і підстави притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності чи звільнення від покарання та його відбування, а (відповідно до норм міжнародного права) й міжнародні договори України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

– сформульовано поняття механізму створення кримінального законодавства України, його мету та завдання, зокрема, констатовано, що: а) механізм створення кримінального законодавства – діяльність суб'єктів законотворення, спрямована на кримінально-правове регулювання та охорону суспільних відносин, яка реалізовується через відповідну процедуру в системі кримінального законодавства України; б) мета – забезпечення ефективної, науково обґрунтованої, соціально обумовленої законотворчості суб'єктами створення кримінального законодавства України; в) завдання: створення умов для залучення науковців та громадськості до

обговорення законопроектів кримінально-правового спрямування; встановлення обов'язковості проведення експертиз (наукової, кримінологічної, антикорупційної тощо) законопроектів кримінально-правового спрямування; недопущення утворення прогалин та колізій у кримінальному законодавстві України, а також зменшення конкуренції кримінально-правових норм;

– запропоновано в механізмі створення кримінального законодавства України виокремити два напрями, які забезпечують його цілісність, повноту та системність: механізм укладення або ратифікації міжнародних договорів і механізм створення норм Конституції України, КК України та законів, які вносять зміни до них;

– обґрунтовано, що основоположними елементами механізму створення кримінального законодавства України є: а) суб'єкти створення кримінального законодавства; б) процедура створення кримінального законодавства; в) юридична техніка як засіб створення кримінального законодавства;

– визначено чинники, які впливають на процес створення кримінального законодавства, а саме відсутність: а) офіційної кримінально-правової політики в Україні; б) налагодженого механізму внесення змін до КК України у зв'язку з прийняттям Конституційним Судом України рішень про визнання неконституційними окремих його положень;

– виокремлено основні чинники, які справляють негативний вплив на реалізацію кримінального законодавства: а) відсутність нормативного визначення в КК України принципів кримінального законодавства України; б) наявність значної кількості конкуруючих кримінально-правових норм; в) відсутність офіційного тлумачення передбаченої в КК України термінології; г) наявність оціночних понять у кримінально-правових нормах; г) зміст ознак складу злочину розкривається переважно в постановках Пленуму Верховного Суду України та правових позиціях Верховного Суду, а не у передбачених КК України правилах кваліфікації злочинів;

– сформульовано поняття механізму реалізації кримінального законодавства України, його мету та завдання, зокрема, констатовано, що: а) механізм реалізації кримінального законодавства України – це сукупність процесів (система або метод чи спосіб) закріплення в кримінально-правових нормах прав й обов'язків суб'єктів кримінально-правових відносин у формі дотримання, виконання, використання та застосування; б) мета – передбачає ефективне здійснення (утілення в реальні кримінально-правові відносини) суб'єктами кримінально-правових відносин їх прав й обов'язків, передбачених законом про кримінальну відповідальність; в) завдання – це розширення правової активності суб'єктів кримінально-правових відносин щодо втілення в кримінально-правові відносини їх прав та обов'язків, передбачених законом про кримінальну відповідальність; підвищення рівня їхньої правової культури та правової культури суспільства;

– визначено рівні механізму реалізації кримінального законодавства України: загальний (кримінального законодавства загалом), спеціальний (однієї або кількох кримінально-правових норм у межах як одного, так і кількох кримінально-правових інститутів) та індивідуальний (кримінально-правових норм у конкретній життєвій ситуації);

– констатовано, що систему механізму реалізації кримінального законодавства утворюють окремі її складові: механізми реалізації кримінальної

відповідальності, обмежувальних заходів, примусових заходів виховного характеру, примусових заходів медичного характеру, звільнення від кримінальної відповідальності, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, звільнення від покарання та його відбування тощо;

– з огляду на зміст і сутність механізму реалізації кримінального законодавства, визначено його базові елементи: кримінально-правові відносини; юридичні факти, що їх породжують; кримінально-правові норми; суб'єкти реалізації кримінального законодавства; акти реалізації (застосування) кримінально-правових норм;

– доведено, що механізм реалізації кримінального законодавства передбачає такі складові: нормативну – охоплює положення закону про кримінальну відповідальність, які визначають поведінку суб'єктів реалізації кримінального законодавства; інструментальну – становить сукупність кримінально-правових засобів, методів і способів, за допомогою яких відбувається реалізація кримінального законодавства; суб'єктну – суб'єкти, що беруть участь у різних формах реалізації кримінально-правових норм; функціональну – відображає динамічний взаємозв'язок та взаємодію структурних елементів механізму реалізації кримінального законодавства;

– виявлено невідповідність деяких норм КК України деяким положенням міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, у зв'язку з чим обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 1 та 3 ст. 3 КК України, ст. 5 КК України, ч. 2 ст. 74 КК України, а також акцентовано на необхідності певного корегування положень ст. 58 Конституції України;

– розроблено поняття механізму створення та реалізації кримінального законодавства України, який слід розуміти як цілісну систему складних організаційно впорядкованих процесів, спрямованих на кримінально-правове регулювання та охорону суспільних відносин уповноваженими на те суб'єктами, що полягають у формуванні кримінального законодавства шляхом прийняття законів, які містять кримінально-правові норми, що передбачають права й обов'язки суб'єктів кримінально-правових відносин стосовно дотримання, виконання, використання та застосування норм кримінального законодавства України;

– встановлено, що: 1) метою механізму створення та реалізації кримінального законодавства України є забезпечення єдності та взаємозв'язку процесів створення та реалізації кримінального законодавства України всіма уповноваженими на те суб'єктами; 2) завданнями зазначеного механізму є: дотримання законності законотворчої діяльності суб'єктами створення кримінального законодавства України; створення умов для залучення науковців, фахівців-практиків і громадськості до обговорення законопроектів кримінально-правового спрямування; встановлення обов'язковості проведення відповідних експертиз законопроектів кримінально-правового спрямування; недопущення утворення прогалів та колізій у кримінальному законодавстві України, а також мінімізація конкуренції кримінально-правових норм; забезпечення взаємозв'язку суб'єктів створення та реалізації кримінального законодавства щодо виявлення в ньому недоліків; розширення правової активності суб'єктів кримінально-правових відносин щодо забезпечення їх прав та обов'язків, передбачених законом про кримінальну відповідальність; підвищення рівня правової культури цих суб'єктів і правової культури суспільства загалом;

удосконалено:

– наукові позиції, відповідно до яких: 1) *кримінальне право* та *кримінальний закон* співвідносяться як відповідне правило поведінки та одна із форм вираження (існування) такого правила поведінки; 2) *кримінальний закон* і *кримінальне законодавство* – як система форми існування кримінального права, виражених у нормативно-правових актах, та окремої форми існування кримінального права, що виражена в нормативно-правовому акті, який видає вищий законодавчий орган за відповідною процедурою; 3) *кримінальне право* та *кримінальне законодавство* – як формально (нормативно) виражені правила поведінки, які є загальнообов’язковими, видаються державою та забезпечуються її примусом, і система форм існування права, які виражаються у виді нормативно-правових актів вищої юридичної сили;

– наукове положення, що система принципів кримінального законодавства України містить принципи законності, гуманізму, справедливості, рівності всіх перед законом, винної відповідальності, заборони подвійного інкримінування, відповідності призначеного покарання суспільній небезпечності фактично вчиненого діяння, невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру (з обґрунтуванням необхідності їх законодавчого закріплення);

– позицію розглядати Конституцію України як основу системи кримінального законодавства за двома аспектами: безпосередньому (матеріальному) – встановлює специфіку суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності; опосередкованому (формальному) – закріплює норми, які безпосередньо регулюють кримінально-правові відносини;

– науковий погляд щодо впливу конституційних норм на встановлення кримінально-правової охорони суспільних відносин, у цілому, та щодо безпосередньої реалізації положень Конституції України під час регулювання кримінально-правових відносин через обмеження або виключення кримінальної відповідальності;

– систему суб’єктів створення кримінального законодавства України, до якої запропоновано включити, крім нормативно визначених суб’єктів законодавчої ініціативи, додатково: Конституційний Суд України; інші органи влади та місцевого самоврядування; народ України;

– поняття механізму реалізації кримінально-правової норми як встановленої кримінальним законодавством України діяльності суб’єктів кримінально-правових відносин щодо реалізації їх взаємних прав та обов’язків, які закріплені в кримінально-правовій нормі;

– положення щодо поділу суб’єктів реалізації кримінального законодавства України на чотири категорії: 1) уповноважені державні органи – Президент України, Верховна Рада України, суд і правоохоронні органи; 2) особи, які вчинили суспільно небезпечні діяння (суб’єкти злочину; неосудні особи; особи, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність); особи, які вчинили діяння за обставин, що виключають його злочинність; юридична особа від імені та в інтересах якої вчинено злочин її уповноваженою особою; 3) потерпілий (фізична особа (незалежно від віку, осудності та громадянства), якій злочином завдано фізичної, чи/або моральної, чи/або майнової шкоди, або створено загрозу спричинення такої шкоди, а також юридична

особа, якій злочином завдано майнової шкоди, або створено загрозу спричинення такої шкоди, або держава (в особі державних органів), якій (яким) завдано майнової, політичної шкоди, знижено рівень обороноздатності або спричинено чи створено загрозу спричинення іншої істотної шкоди); 4) інші особи (фізичні чи юридичні), які безпосередньо пов'язані з реалізацією кримінального законодавства (особи, які не порушують заборонні норми КК України, представники та законні представники);

– поняття та класифікацію прогалин у кримінальному законодавстві процедуру та етапи їх усунення, зокрема, констатовано, що: 1) прогалинами слід розуміти повну або часткову відсутність у кримінальному законі нормативних приписів щодо фактичних обставин, які потребують кримінально-правового регулювання, а також невизначеність кримінально-правових норм; 2) класифікацію здійснюють за такими критеріями: елементами складу злочину; структурними елементами статті КК України; структурними елементами КК України; часом виникнення; причинами виникнення; ставленням законодавця; ступенем відсутності законодавчої регламентації; можливістю подолання прогалин під час правозастосування; обсягом прогалин і способом їх заповнення;

дістало подальший розвиток:

– тлумачення понять: 1) *кримінальне право* – система загальнообов'язкових, формально виражених (нормативно закріплених) правил поведінки, які забезпечуються, гарантуються та охороняються державою і стосуються здійснення охорони суспільних відносин від злочинних посягань, регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з вчиненням злочину; 2) *кримінальний закон* – форма існування кримінального права, яка виражається в прийнятому вищим законодавчим органом державної влади нормативно-правовому акті вищої юридичної сили щодо забезпечення охорони суспільних відносин від злочинних посягань і регулювання суспільних відносин, які виникають у зв'язку з вчиненням злочину; 3) *кримінальне законодавство* – система закономірностей, яка охоплює чинний КК України, що ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, спрямована на реалізацію завдань щодо правового забезпечення охорони конституційного устрою України, прав і свобод людини й громадянина, власності, публічного порядку та безпеки, довкілля від злочинних посягань, миру й безпеки людства, а також запобігання злочинності в цілому;

– позиція про юридичну сутність акта ратифікації міжнародних договорів як остаточного трансформаційного акта, що надає договору сили закону й переадресовує зобов'язання щодо його виконання суб'єктам реалізації кримінального законодавства;

– розуміння системи юридичного інструментарію юридичної техніки механізму створення кримінального законодавства, що охоплює змістовні правила, правила логіки, структурні правила, мовні правила, формальні (реквізитні) вимоги та процедурні правила;

– поняття кримінально-правової норми, яку слід розуміти як загальнообов'язкове правило суспільної поведінки, встановлене в кримінальному законі й охоронюване силою державного примусу шляхом контролю за його дотриманням і застосування покарання чи інших заходів кримінально-правового характеру в разі його порушення;

– позиція, за якою юридичний факт у системі кримінально-правових відносин доцільно розглядати за двома аспектами: широкому – породжує виникнення кримінально-правових відносин та є початковим етапом реалізації кримінального законодавства шляхом приведення в дію механізму правового регулювання суб'єктами кримінально-правових відносин, які набувають суб'єктивних прав й обов'язків через реалізацію кримінально-правових норм; вузькому – передбачає злочинне посягання, зокрема на суспільні інтереси;

– твердження, що реалізація норм кримінального законодавства України здійснюється в чотирьох формах: дотримання, виконання, використання та застосування;

– визначення поняття колізій та конкуренції норм кримінального законодавства, зокрема: 1) колізіями є суперечність двох або більшої кількості правових положень різних частин одного законодавчого акта чи різних законодавчих актів однакової чи різної юридичної сили, що однаково спрямовані на регулювання конкретної правової ситуації, проте по-різному їх регулюють і спричиняють різні правові наслідки; 2) конкуренцією норм кримінального законодавства є наявність двох або більшої кількості статей (норм) Особливої частини КК України, які однаково визначають межі кримінальної відповідальності за вчинення подібного суспільно небезпечного діяння, яке визначене чинним КК України як злочин, але встановлюють різні правові наслідки;

– наукове положення, що в разі наявності колізії між заборонними нормами міжнародного кримінального законодавства та національного застосуванню підлягають останні, натомість у випадку колізії регулятивних норм – норми міжнародного договору, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

– твердження, що усувати правову конкуренцію можливо як на етапі створення відповідних законопроектів, їх обговорення та проведення експертиз, так і в кримінально-правових нормах, які прийняті та набрали законної сили, розроблено відповідні рекомендації із цього приводу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції мають прикладний характер, використовуються та можуть бути використані в:

законотворчій сфері – під час удосконалення положень законодавства, розроблення (опрацювання) законопроектів про внесення змін і доповнень до чинного КК України (лист Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 08.07.2019 № 04-18/12-1182);

практичній діяльності – для правильного застосування кримінального законодавства України в процесі його реалізації: кваліфікації злочинів (акт Головного слідчого управління Національної поліції України від 31.05.2019); підготовки висновків до проєктів підзаконних нормативно-правових актів (акт Департаменту юридичного забезпечення МВС України від 22.05.2018);

освітньому процесі – під час викладання та вивчення кримінально-правових дисциплін (акт Національної академії внутрішніх справ від 05.08.2019);

науково-дослідній діяльності – у подальших дослідженнях механізму створення та реалізації кримінального законодавства України (акт Національної академії внутрішніх справ від 06.08.2019).

Особистий внесок здобувачки. Викладені в дисертації висновки та положення, що становлять її новизну, розроблені авторкою особисто. З метою обґрунтування окремих положень дослідження використано праці інших учених, на які зроблено посилання. Наукові результати, отримані в кандидатській дисертації, повторно на захист докторської дисертації не виносяться.

У Науково-практичному коментарі Кримінального кодексу України, підготовленому у співавторстві, здобувачці належить розділ III «Суб'єкт злочину».

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації, висновки й рекомендації оприлюднено на міжнародних, всеукраїнських і міжвузівських науково-практичних і науково-теоретичних конференціях, круглих столах, а саме: «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Київ, 2014); «Актуальні проблеми юридичної психології» (Київ, 2014); «Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів» (Київ, 2014); «Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків» (Харків, 2014); «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)» (Київ, 2014); «Українська мова в юриспруденції» (Київ, 2014); «Актуальні проблеми розслідування злочинів» (Київ, 2015); «Правові реформи в Україні: реалії сьогодення» (Київ, 2015); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 2015); «Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи» (Київ, 2016); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (Кривий Ріг, 2016); «Актуальні проблеми юридичної науки» (Хмельницький, 2016); «Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку (присвячена пам'яті видатного науковця О. Ф. Граніна)» (Київ, 2017); «Актуальні проблеми кримінального права та процесу» (Кривий Ріг, 2017); «Актуальні проблеми кримінального права (пам'яті професора П. П. Михайленка)» (Київ, 2018); «Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності» (Хмельницький, 2019); «Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення» (Київ, 2019); «Application of English Language in the Teaching of Criminal Legal Disciplines» (Kyiv, 2019).

Публікації. Основні положення дисертації опубліковано в 52 наукових працях, серед яких монографія, 19 наукових статей у наукових фахових виданнях України, 11 – у наукових періодичних виданнях інших держав (Люксембург, Молдова, Німеччина) та у виданнях України, що включені до міжнародних наукометричних баз, 19 тезах доповідей на конференціях і круглих столах, а також двох працях, які додатково відображають результати дослідження.

Структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, п'яти розділів, що об'єднують 21 підрозділ, висновків, списку використаних джерел (900 найменувань на 82 сторінках) і 10 додатків на 90 сторінках. Повний обсяг дисертації становить 600 сторінок, із них обсяг основного тексту – 410 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації; визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами; сформульовано мету, задачі та методологію відповідно до визначених об'єкта та предмета дослідження; розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, надано відомості щодо шляхів і форм їх упровадження; наведено дані щодо апробації та публікацій.

Розділ 1 «Теоретичні, методологічні й правові засади дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства України» містить чотири підрозділи.

У *підрозділі 1.1 «Стан теоретичного дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства України»* проаналізовано наукові праці, присвячені проблемам створення та реалізації кримінального законодавства, що стали підґрунтям для комплексного й системного вивчення предмета дослідження. Їх згруповано за такими напрямками аналізу: виникнення, становлення та розвиток національного кримінального законодавства; співвідношення кримінального законодавства з кримінальним правом; система кримінального законодавства; створення кримінального законодавства; реалізація кримінального законодавства; прогалини, колізії та конкуренція норм у кримінальному законодавстві.

Виокремлені проблеми дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства, зумовлені як складністю та багатоаспектністю предмета дослідження, так і багатоманітністю підходів до розуміння сутності механізму створення та процесу його реалізації. Проаналізовано положення науки кримінального права, що не були достатньо висвітлені (зокрема, недостатньо уваги приділено питанням гармонізації чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, з національним кримінальним законодавством у сфері правового забезпечення прав і законних інтересів людини та громадянина, виробленню уніфікованої позиції щодо розуміння кримінально-правового регулювання, механізму реалізації кримінального законодавства та їх елементів (норми кримінального законодавства, юридичного факту, кримінально-правових відносин, суб'єктів реалізації кримінального законодавства, актів його реалізації тощо); формуванню єдиної концепції визначення елементів механізму реалізації кримінального законодавства, а також їх кількісного та якісного складу).

Обґрунтовано, що перспективними напрямками такого дослідження є: вивчення механізму створення кримінального законодавства України як під час ратифікації, підписання, прийняття, затвердження міжнародного договору або приєднання до нього, формулювання положень, що стосуються забезпечення охорони суспільних відносин від злочинних посягань або регулювання суспільних відносин, що виникають у зв'язку з вчиненням злочину, так і в процесі створення, КК України та законів, які вносять зміни до нього та до Конституції України; вдосконалення процедури розроблення норм кримінального законодавства України в частині участі громадськості в його створенні, внесенні законодавчої ініціативи та підготовки законопроектів кримінально-правового спрямування, їх громадського обговорення, місця наукової експертизи в механізмі законотворення, процедури ухвалення та внесення змін; окреслення проблем взаємодії кримінального

законодавства України з іншими галузями законодавства під час його реалізації; розроблення ефективного цілісного механізму створення та реалізації кримінального законодавства України.

У підрозділі 1.2 *«Методологічні засади дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства України»* розглянуто систему методів наукового пізнання, виокремлено оптимальний комплекс методів, які є необхідними для наукового дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства України.

Повноту методологічних засад дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства України забезпечено завдяки використанню системи методів дослідження, зокрема підтримано концепцію визначення трьох основних рівнів методології, що дало змогу використати відповідні окремі методи пізнання.

Методологію дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства України визначено як систему чи сукупність методів, що локалізує в різних блоках суспільну свідомість і здійснює істотний вплив на предмет дослідження, програмуючи та аргументуючи його. З метою отримання нових наукових результатів, пріоритет надано таким методам як синтез та моделювання. Аргументовано, що пріоритет застосування методологічних засад предмета дослідження слід визначати на підставі пріоритетності досягнення кінцевої мети – розроблення ефективного цілісного механізму створення та реалізації кримінального законодавства України.

У підрозділі 1.3 *«Історико-правовий аналіз кримінального законодавства на території України»* досліджено генезу національного кримінального законодавства.

Науково доведено, що кримінальне законодавство України змінювалося перманентно на різних історичних етапах. Основою розвитку кримінального законодавства, що діяло на території України, був принцип кодифікації. Визначено, що найсуттєвіших змін воно зазнавало у зв'язку зі зміною державного устрою, політичного режиму чи економічної формації, які позначалися на законодавчій техніці, спрямованості кримінально-правової охорони, правозастосуванні тощо. За критерієм прийняття джерел кримінального законодавства виокремлено 25 періодів його розвитку.

Початок нової кримінально-правової політики держави ознаменувало прийняття КК України 2001 року, що заклав основу формування нової кримінально-правової доктрини. З огляду на розвиток техніки правотворчості, інтерпретації та реалізації кримінально-правових норм, доведено необхідність встановлення відповідності КК України загальним тенденціям сучасних кодифікацій.

У підрозділі 1.4 *«Кримінальне законодавство та його співвідношення з кримінальним правом»* проаналізовано поняття «право», «кримінальне право», «кримінальний закон», «кримінальне законодавство», виявлено відсутність уніфікованого визначення їх юридичного змісту, з'ясовано співвідношення окреслених понять.

Виокремлення ознак та змісту, формулювання понять кримінального права та кримінального закону, в контексті основоположного підходу до логічної нормалізації структури КК України, дозволило визначити межі співвідношення

кримінального права та кримінального закону. Так спільними ознаками кримінального права та кримінального закону є їх нормативне вираження (формальне закріплення), а також предмет регулювання та охорони. Кримінальний закон складається із двох структурованих частин (Загальної та Особливої), що містять розділи, Прикінцевих та перехідних положень, а кримінальне право – з норм.

До того ж за своєю сутністю кримінальний закон є лише формою вираження (існування) кримінального права, причому не єдиною. Водночас кримінальний закон має вищу юридичну силу відносно інших форм існування кримінального права. Якщо кримінальне право є відповідним правилом поведінки, то кримінальний закон є лише однією із зовнішніх форм вираження кримінального права. Крім того, суб'єктом прийняття кримінального закону є законодавчий орган державної влади, а безпосередньо прийняття кримінального закону передбачає відповідну процедуру. На відміну від цього, суб'єктом прийняття інших форм існування кримінального права можуть бути й інші органи, а процедура їх прийняття (створення) суттєво відрізняється від процедури прийняття кримінального закону.

Аргументовано, що, з огляду на юридичну сутність нормативних і теоретичних конструкцій «кримінальне право» та «кримінальний закон» співвідносяться як відповідне правило поведінки та одна з форм вираження (існування) такого правила поведінки. Водночас співвідношення кримінального закону та кримінального законодавства може бути представлене як співвідношення системи форм існування кримінального права, виражених у нормативно-правових актах вищої юридичної сили, і окремої форми існування кримінального права, що виражена в нормативно-правовому акті вищої юридичної сили, виданому законодавчим органом за відповідною процедурою. Натомість співвідношення кримінального права та кримінального законодавства – це співвідношення формально (нормативно) виражених правил поведінки, які є загальнообов'язковими, видаються державою та можуть забезпечуватися її примусом, і системи форм існування права, які виражаються у виді нормативно-правових актів вищої юридичної сили.

Розділ 2 «Система кримінального законодавства України» містить чотири підрозділи.

У підрозділі 2.1 *«Поняття та елементи системи кримінального законодавства України»* проаналізовано взаємопов'язані структурні елементи кримінального законодавства, спрямовані на реалізацію завдань КК України.

Систему кримінального законодавства визначено як сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів структури кримінального законодавства, що ґрунтуються на принципах кримінального законодавства та спрямовані на реалізацію завдань КК України. Виділено її компоненти, до яких належать: елементи структури кримінального законодавства; принципи кримінального законодавства; джерела кримінального законодавства. Водночас авторка поділяє позицію, згідно з якою структурними елементами кримінального законодавства є Загальна та Особлива частини з поділом на розділи, розділи – на статті. Розроблено систему принципів кримінального законодавства України, яка охоплює принципи: законності; рівності всіх перед законом; справедливості;

гуманізму; винної відповідальності; заборони подвійного інкримінування, відповідності призначеного покарання суспільній небезпечності фактично вчиненого діяння; невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру. Аргументовано, що джерелами кримінального законодавства України є Конституція України, КК України, закони України про кримінальну відповідальність і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

У підрозділі 2.2 *«Конституція України як основа системи кримінального законодавства»* з'ясовано залежність національного кримінального законодавства від Конституції України.

КК України тісно корелюється з Конституцією України, оскільки всі положення кримінального закону ґрунтуються на положеннях Основного Закону, а норми КК України застосовують з огляду на конституційні принципи: верховенства права, заборони подвійного інкримінування, індивідуальності, вирішення суперечливих питань на користь особи, дії якої кваліфікують, тощо.

Запропоновано Конституцію України розглядати як основу системи кримінального законодавства за двома аспектами: безпосередньому (матеріальному) – закріплює (встановлює) відповідну специфіку суспільних відносин у різних сферах життєдіяльності; опосередкованому (формальному) – закріплює норми, які безпосередньо регулюють кримінально-правові відносини. Аргументовано, що Конституція України здійснює вплив на кримінальне законодавство за допомогою кримінальної політики й відповідних конституційних принципів через кримінально-правове регулювання, шляхом визначення: 1) системи суспільних відносин, які мають бути поставлені під охорону КК України, та їх ієрархію через його норми; 2) неконституційності кримінальної норми. Науково доведено, що ефективність кримінально-правових норм залежить від конкретизованості змісту та належного механізму реалізації конституційних норм. Обґрунтовано необхідність закріплення у КК України принципів кримінального законодавства.

У підрозділі 2.3 *«Закони України про кримінальну відповідальність як складова системи кримінального законодавства»* розглянуто в загальнотеоретичному аспекті закони України про кримінальну відповідальність як складову системи кримінального законодавства.

Науково доведено, що вносяться зміни до кримінального законодавства лише законами України про внесення змін до КК України, причому лише після набуття ними чинності. Встановлено, що зміни до нього полягають в інтеграції не всього змісту закону України про кримінальну відповідальність, а лише деяких його положень. Зауважено, що здебільшого зміни до чинного КК України вносять у зв'язку з виконанням Україною міжнародних зобов'язань. Обґрунтовано, що закони України про кримінальну відповідальність, якими вносять зміни в чинний КК України, до набуття ними чинності можуть бути змінені чи скасовані. Однак після набуття такими законами чинності для їх зміни необхідно приймати інший закон, який буде вносити зміни до чинного КК України й одночасно скасовувати відповідний закон України про кримінальну відповідальність.

У підрозділі 2.4 «Міжнародні договори як джерела кримінального законодавства України» висвітлено взаємозв'язок чинного КК України з міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Науково доведено, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, можуть визначати порядок і підстави притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності чи від відбування покарання тощо. Аргументовано, що у виняткових випадках бланкетні норми КК України можуть відсилати правозастосувача до чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (ст. 438–440 КК України). Доведено невідповідність національного законодавства нормам міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (схвалюють 86,0 % респондентів).

Укладення міжнародних договорів, які суперечать Конституції України, можливе лише після внесення відповідних змін до Основного Закону. Аргументовано, що колізії між національним і міжнародним законодавством простежуються зокрема в правозастосуванні кримінально-правових норм переважно в частині дії закону про кримінальну відповідальність у часі, зокрема зворотної дії закону про кримінальну відповідальність.

Окреслено суперечності положень ч. 1, 3 ст. 3 та ч. 1 ст. 6, ч. 1 ст. 7, ч. 1 ст. 8 КК України. Для подолання зазначеної колізії обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 1 ст. 3 КК України. Крім того, зосереджено увагу на необхідності вдосконалення ч. 3 ст. 3, ч. 2 ст. 74 КК України в частині дії національного кримінального законодавства відповідно до чинних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

Доведено доцільність внесення змін до ст. 58 Конституції України та ст. 5 КК України в частині заборони застосування до винної особи норми, яка є сприятливішою для неї, у випадку вчинення злочинів проти миру, безпеки людства й міжнародного правопорядку.

Розділ 3 «Механізм створення кримінального законодавства України: характеристика елементів» містить чотири підрозділи.

У підрозділі 3.1 «Загальна характеристика механізму створення кримінального законодавства України» з урахуванням сучасного міжнародного досвіду законотворення досліджено загальну характеристику поняття механізму створення кримінального законодавства, розкрито його сутність.

Законотворчість пропонується розглядати як передбачену в установленому законом порядку діяльність законодавчих (представницьких) органів державної влади та громадян (під проведення референдуму) зі створення, підготовки та прийняття актів вищої юридичної сили. Аргументовано, що процес створення КК України, законів України про кримінальну відповідальність і надання згоди Верховною Радою України на обов'язковість для України міжнародних договорів слід віднести до процесу створення кримінального законодавства України.

Визначено, що механізм створення кримінального законодавства України слід розглядати як цілеспрямований процес формування системи цього законодавства та

деяких її елементів. Процес створення КК України та законів, які вносять зміни до нього та до Конституції України, попри наявність певних особливостей, має чимало спільних ознак. Зокрема, він стосується діяльності одного й того самого суб'єкта правотворення (Верховної Ради України), проходить подібні етапи, полягає в прийнятті кінцевого рішення за подібною процедурою. Суттєво відрізняється в цьому контексті тільки механізм створення міжнародних договорів. Саме тому дослідження механізму створення кримінального законодавства розділено на два напрями: 1) дослідження механізму створення міжнародних договорів; 2) дослідження механізму створення КК України та законів, які вносять зміни до нього та до Конституції України. До того ж другий напрям повинен охоплювати не тільки вивчення загальних ознак механізму створення відповідних нормативно-правових актів, а й стосуватися описання особливостей створення Конституції України, самого КК України, а також особливостей надання Верховною Радою України згоди на обов'язковість міжнародних договорів.

Здійснене дослідження механізму створення кримінального законодавства надало можливість сформулювати мету та його завдання, окреслити два напрями процесу створення кримінального законодавства, до яких віднесено механізм імплементації норм міжнародного законодавства та механізм створення національного законодавства.

У підрозділі 3.2 «Суб'єкти створення кримінального законодавства України» охарактеризовано коло осіб, які приймають участь у створенні кримінального законодавства України.

Доведено, що такими суб'єктами є: Верховна Рада України; Президент України; Конституційний Суд України; Кабінет Міністрів України; інші органи влади та місцевого самоврядування; народ України. Зокрема, Верховна Рада України впливає на формування кримінального законодавства України шляхом внесення змін до Конституції України; прийняття законів; визначення засад внутрішньої та зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та Організації Північноатлантичного договору; затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; надання законом згоди на обов'язковість для України міжнародних договорів і денонсація міжнародних договорів. Президент України – шляхом призначення всеукраїнського референдуму щодо змін Конституції України; проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою; підписання законів, прийнятих Верховною Радою України; накладення вето на прийняті Верховною Радою України закони; укладання міжнародних договорів Україною, розгляду пропозиції щодо ратифікації міжнародного договору Україною; прийняття рішення про внесення на розгляд Верховної Ради України в порядку законодавчої ініціативи проєкту закону про ратифікацію міжнародного договору Україною.

Зазначено, що Конституційний Суд України, хоч і не є законодавчим органом, однак шляхом визнання деяких положень КК такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), здійснює безпосередній вплив на вдосконалення кримінального законодавства України.

У підрозділі 3.3 «Процедура створення кримінального законодавства України» здійснено аналіз теоретичних і практичних питань законотворчого процесу зі створення та прийняття кримінального законодавства України.

З'ясовано, що механізм імплементації міжнародно-правових норм як невід'ємна складова механізму створення кримінального законодавства України має два рівні – міжнародний та національний, на кожному з яких для забезпечення мети та завдань законотворчого процесу суб'єкти міжнародного права використовують правові та інституційні засоби.

Якість створення кримінального законодавства полягає в науковій обґрунтованості прийняття таких норм, їх відповідності потребам реальної дійсності та правозастосовної практики. Законодавчо закріплені кримінально-правові норми повинні відображати ті суспільні відносини, на охорону яких вони спрямовані. Суб'єкти міжнародного права під час імплементації міжнародно-правових норм, що стосуються кримінального законодавства, використовують правові й інституційні засоби на міжнародному та національному рівнях. Імплементацію норм міжнародно-правових договорів можна розглядати як діяльність нормотворчу, організаційну, виконавчу та контрольну. Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на обов'язковість міжнародного договору в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб. Акт ратифікації міжнародних договорів – це остаточний трансформаційний акт, що додає договору сили закону й переадресовує зобов'язання щодо його виконання суб'єктам внутрішньодержавного кримінального права.

Аргументовано, що для ефективної реалізації норм кримінального законодавства юридична конструкція не повинна бути винятком із загальних юридичних положень, а має узгоджуватися з ними і реалізація покладених на неї завдань є необхідним та логічним висновком. Однак законодавець неодноразово порушує повноту та послідовність її побудови, що призводить до розбіжностей тлумачення кримінально-правових норм.

У підрозділі 3.4 «Юридична техніка як засіб створення кримінального законодавства України» з'ясовано зміст принципів, прийомів, засобів та правил, що використовуються при створенні кримінального законодавства України.

Запропоновано розглядати юридичну техніку, що використовується в процесі створення кримінального законодавства, як систему оснований на досягненнях теорії права та перевірених практикою правотворчості принципів, прийомів, засобів, правил (логічних, структурних, лінгвістичних) підготовки найбільш досконалих за формою та структурою нормативно-правових і правозастосовних актів, що використовують під час розроблення та систематизації актів для забезпечення їх досконалості. Повним обсягом відображають зміст і сутність юридичної техніки, а також різноманітність сфер застосування такі її види: 1) правотворча (законодавча, нормотворча) техніка; 2) техніка індивідуальних актів (правозастосовна та правореалізаційна техніка); 3) інтерпретаційна (правотлумачна) техніка; 4) техніка систематизації правових актів; 5) техніка обліку нормативно-правових актів.

Визначено, що юридичний інструментарій юридичної техніки, що використовується в процесі створення кримінального законодавства, передбачає змістовні правила, правила логіки, структурні правила, мовні правила, формальні (реквізитні) вимоги та процедурні правила. Доведено, що найсуттєвішими недоліками чинного кримінального законодавства України є: 1) відсутність офіційної кримінально-правової політики в Україні; 2) відсутність налагодженого механізму внесення змін до КК України у зв'язку з прийняттям Конституційним Судом України рішень про визнання неконституційними окремих його положень; 3) відсутність передбачених у КК України правил кваліфікації злочинів та інших суспільно небезпечних діянь; 4) відсутність передбачених у КК України принципів кримінального законодавства України; 5) наявність значної кількості конкуруючих кримінально-правових норм; 6) відсутність передбаченої в КК України термінології, що вживається у змісті кримінально-правових норм; 7) наявність оціночних понять у кримінально-правових нормах (поділяють 70,2 % респондентів).

Вивчення досвіду правотворення та правозастосування дає підстави стверджувати, що зміст ознак складу злочину відображений переважно в постановах Пленуму Верховного Суду України та правових позиціях Верховного Суду, а не в нормах КК України. Така практика свідчить про складність реалізації кримінально-правових норм. З метою сприяння ефективнішому застосуванню норм кримінального закону, уніфікації та систематизації термінологічного апарату пропонується ввести до Загальної частини КК України максимально повний перелік понять і термінів, що розкривають зміст ознак злочинів та складу злочинів.

Розділ 4 «Механізм реалізації кримінального законодавства: поняття, сутність, структура та зміст елементів» містить шість підрозділів.

У підрозділі 4.1 *«Поняття механізму реалізації кримінального законодавства, його сутність, гарантії та місце в системі суміжних правових механізмів»* визначено поняття механізму реалізації кримінального законодавства, розкрито його сутність, гарантії та місце в системі суміжних правових інститутів з урахуванням досвіду зарубіжних країн.

Аргументовано, що реалізацією кримінального законодавства слід вважати закріплені в кримінально-правових нормах правила поведінки у формі правомірних діянь суб'єктів кримінально-правових відносин.

Сформульовано авторське визначення механізму реалізації кримінального законодавства України, котре слід розуміти як сукупність процесів (систему або метод чи спосіб) закріплення в кримінально-правових нормах прав та обов'язків суб'єктів кримінально-правових відносин у формі дотримання, виконання, використання та застосування. Визначено три рівні такого механізму: загальний, спеціальний та індивідуальний. Виокремлено три аспекти механізму реалізації кримінального законодавства залежно від напрямку його дослідження: 1) соціальний; 2) психологічний; 3) інструментальний (спеціально-юридичний).

Гарантіями механізму реалізації кримінального законодавства України є правові (юридичні) та організаційні (організаційно-розпорядчі) засоби, спрямовані на належне здійснення прав і виконання обов'язків усіма суб'єктами реалізації кримінального законодавства щодо реалізації кримінально-правових норм з метою

виконання завдань КК України й усунення можливих перешкод для повної або належної реалізації норм кримінального законодавства. Правові (юридичні) гарантії – це чинні правові норми, які визначають підстави, порядок і межі здійснення суб'єктами реалізації своїх прав й обов'язків. Організаційні (організаційно-розпорядчі) гарантії – це правомірна поведінка суб'єктів реалізації щодо здійснення своїх прав та обов'язків з огляду на суб'єктивні й об'єктивні чинники. Вони самі собою не є достатніми для реалізації кримінального законодавства, для цього також є необхідним бажання і належне виконання своїх прав та обов'язків суб'єктом реалізації.

У підрозділі 4.2 *«Структура механізму реалізації кримінального законодавства»* надано загальну характеристику структурних елементів механізму реалізації кримінального законодавства України та сформульовано пропозиції стосовно його оптимізації.

Констатовано, що структура механізму реалізації кримінального законодавства – це будова чи організація цього механізму, взаєморозміщення та взаємозв'язок його складових. У кримінальному праві України механізм реалізації кримінального законодавства є наймасштабнішим і містить інші, значно менші, механізми, які пов'язані з окремими інститутами кримінального законодавства.

Елементами механізму реалізації кримінального законодавства є суб'єкти реалізації кримінального законодавства, кримінально-правові відносини, юридичні факти, що їх породжують, кримінально-правові норми, акти реалізації (застосування) кримінально-правових норм. Взаємодія їх утворює відповідний процес. Тому механізм реалізації кримінального законодавства слід розглядати в статичній як систему його елементів, а також у динаміці як взаємодію його елементів.

Механізм реалізації кримінального законодавства – це система механізмів реалізації всіх кримінально-правових норм, що утворюють кримінальне законодавство, а саме: механізм реалізації кримінальної відповідальності (найбільший за обсягом механізм з огляду на кількість кримінально-правових норм, яких він стосується), а також інші кримінально-правові механізми, зокрема механізми реалізації обмежувальних заходів, примусових заходів виховного характеру, примусових заходів медичного характеру, звільнення від кримінальної відповідальності, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, звільнення від покарання та його відбування тощо. Зазначені механізми співвідносять як ціле (механізм реалізації кримінального законодавства) і частина (механізм реалізації кримінально-правової норми).

У підрозділі 4.3 *«Норма кримінального законодавства України як основа його реалізації»* розглянуто поняття та види кримінально-правових норм як основи реалізації кримінального законодавства України.

Визначено, що одним із засобів реалізації кримінального законодавства є кримінально-правова норма, яку встановлюють і застосовують у своїй діяльності уповноважені суб'єкти з метою регулювання суспільних відносин, що позначаються на становленні суспільної правосвідомості й підтримання правопорядку.

Поряд із формулюванням поняття кримінально-правової норми дістало подальшого розвитку положення щодо структури заборонної кримінально-правової норми Особливої частини КК України. До елементів її структури слід віднести

гіпотезу (визначена в статтях Загальної частини КК України, зокрема у ст. 1–3, 11, 19, 22), диспозицію (текст статті або частини статті Особливої частини КК України, у якій описано ознаки складу злочину, що є необхідною умовою для притягнення особи до кримінальної відповідальності), санкцію (передбачає вид і розмір покарання чи інший захід кримінально-правового характеру, що може бути застосований до особи, яка вчинила злочин).

Виділено стадії механізму реалізації кримінально-правової норми та запропоновано класифікувати кримінально-правові норми за функціональним призначенням на види: заборонні, зобов'язувальні, роз'яснювальні та заохочувальні (поділяють 70,4 % респондентів). Заборонні норми містять припис щодо заборони вчиняти діяння, визначене КК України, як злочин. Зобов'язувальні норми охоплюють приписи щодо обов'язку вчинення певних дій чи утримання від їх вчинення суб'єктами кримінально-правових відносин. Роз'яснювальні норми спрямовані на пояснення чи уточнення змісту статей КК України. Заохочувальні норми визначають засоби та порядок поліпшення становища суб'єкта злочину.

У підрозділі 4.4 «Суб'єкти реалізації кримінального законодавства України» проаналізовано правоздатність суб'єктів реалізації кримінального законодавства України.

З огляду на наукові позиції вчених визначено, що: 1) зміст поняття суб'єктів кримінально-правових відносин ґрунтується на сутності кримінально-правових норм, що регулюють зазначені правовідносини; 2) суб'єктом кримінально-правових відносин визнається не держава загалом, а лише її відповідні органи; 3) визначення другого суб'єкта правовідносин не є уніфікованим (злочинець, обвинувачений, підсудний, засуджений та виправданий); 4) потерпілого не визнають самостійним суб'єктом кримінально-правових відносин.

Доведено, що суб'єктів реалізації кримінального законодавства України доцільно поділяти на чотири групи: 1) уповноважені державні органи – Президент України, Верховна Рада України, суди і правоохоронні органи; 2) особи, які вчинили суспільно небезпечні діяння (суб'єкти злочину; неосудні особи; особи, які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність); особи, які вчинили діяння за обставин, що виключають його злочинність; юридична особа від імені та в інтересах якої вчинено злочин її уповноваженою особою; 3) потерпілий (фізична особа), якій злочином завдано фізичної, чи/або моральної, чи/або майнової шкоди, або створено загрозу спричинення такої шкоди, а також юридична особа, якій злочином завдано майнової шкоди, або створено загрозу спричинення такої шкоди, або держава (в особі державних органів), якій (яким) завдано майнової, політичної шкоди, знижено рівень обороноздатності або спричинено чи створено загрозу спричинення іншої істотної шкоди); 4) інші особи (фізичні чи юридичні), які безпосередньо пов'язані з реалізацією кримінального законодавства (особи, які не порушують заборонні норми КК України, представники та законні представники). З огляду на потреби правозастосовної практики, обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення в КК України поняття потерпілого.

У підрозділі 4.5 «Місце юридичного факту в механізмі реалізації норм кримінального законодавства України» розроблено теоретичні основи визначення місця юридичного факту в механізмі реалізації норм кримінального законодавства України.

Сформульовано поняття юридичного факту в широкому значенні (породжують виникнення кримінально-правових відносин. Такі факти є початковим етапом реалізації кримінального законодавства шляхом приведення в дію механізму правового регулювання суб'єктами кримінально-правових відносин, які набувають суб'єктивних прав й обов'язків через реалізацію кримінально-правових норм) і вузькому (передбачає злочинне посягання, зокрема на суспільні інтереси. Це зумовлює специфіку юридичного факту та визначає місце кримінально-правових відносин у системі правовідносин, а також межі кримінально-правового регулювання).

З метою належної реалізації норм кримінального законодавства юридичні факти, які породжують кримінально-правові відносини, мають бути правильними, логічними, науково та практично обґрунтованими, чітко визначеними в нормі кримінального закону.

Аргументовано, що визначення юридичних фактів здійснюють у три етапи. На першому етапі встановлюють місце юридичних фактів у концепції правового регулювання (які методи й засоби будуть використовувати під час регулювання кримінально-правових відносин, що виникли завдяки конкретному юридичному факту). Другий етап полягає у формулюванні конкретної ситуації, що буде об'єктом кримінально-правового регулювання. На третьому етапі відбувається безпосереднє визначення юридичних фактів. Оскільки юридичні факти є базовим елементом механізму реалізації кримінального законодавства та вони пов'язані не лише з кримінально-правовими нормами, а й з актами їх реалізації (застосування), що відіграє важливу роль у кримінально-правовому регулюванні.

Акти застосування кримінально-правових норм вважають факультативним елементом механізму кримінально-правового регулювання, а отже, їх можна визнати й факультативним елементом механізму реалізації кримінального законодавства.

У підрозділі 4.6 *«Форми реалізації норм кримінального законодавства України під час його взаємодії з іншими галузями законодавства»* надано розгорнуту характеристику форм реалізації норм кримінального законодавства України й окреслено проблеми взаємодії кримінального законодавства з іншими галузями законодавства України під час його реалізації.

Обґрунтовано, що кримінальне законодавство України є базовим щодо всіх галузей законодавства, які спрямовані на запобігання та протидію злочинності. Положення КК України визначають єдність мети, принципів і методів правового регулювання, однаковий понятійний апарат кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України. Застосування положень Кримінального процесуального кодексу України сприяє втіленню норм КК України, тобто їх реалізації у формі застосування. Положення КК України (особа засудженого, склад злочину, передбаченого конкретною нормою КК України, вид злочину (ст. 12 КК України), вид вини та призначене покарання) впливають на визначення виду виправної установи, у якій засуджений буде відбувати покарання, й умови його тримання. У такий спосіб КК України впливає на реалізацію положень Кримінально-виконавчого кодексу України.

Натомість реалізація заборонних норм КК України у формі дотримання та виконання породжує переважно лише кримінально-правові відносини, за винятком

перевірки правоохоронними органами законності поведінки певних осіб у конкретній ситуації. Зазначене не виключає їх реалізацію у формі застосування.

Науково доведено, що реалізація кримінального законодавства України здійснюється за чотирма формами: дотримання, виконання, використання та застосування.

Дотримання слід розуміти як правомірну пасивну поведінку суб'єктів щодо непорушення кримінальних заборон; виконання – правомірну активну поведінку суб'єктів щодо обов'язкового виконання законодавчих приписів; використання – активну поведінку суб'єктів кримінально-правових відносин, яка реалізовується шляхом здійснення їх суб'єктивних прав та обов'язків; застосування – фактичне втілення приписів кримінально-правових норм у суспільні відносини, що здійснює владний суб'єкт кримінальних правовідносин (держава) шляхом правомірної поведінки уповноважених нею органів щодо кваліфікації вчиненого діяння та визначення правових наслідків для особи, яка його вчинила.

Розділ 5 «Удосконалення механізму створення та реалізації кримінального законодавства України» містить три підрозділи.

У підрозділі 5.1 *«Прогалини в кримінальному законодавстві України та способи їх усунення»*, вивчено їх юридичний аспект і сформульовано пропозиції щодо їх усунення в національному кримінальному законодавстві.

Обґрунтовано позицію, за якою прогалини в кримінальному законодавстві слід тлумачити як повну або часткову (неповноту) відсутність у кримінальному законі нормативних приписів щодо фактичних обставин, що потребують кримінально-правового регулювання, а також невизначеність кримінально-правових норм, що не дозволяє однозначно тлумачити їх зміст (неконкретизованість), засвідчує брак нормативного ресурсу для розв'язання проблем, спричинених об'єктивним розвитком суспільного життя та потребами практики застосування кримінального закону.

Розроблено класифікацію прогалин у кримінальному законодавстві за: 1) елементами складу злочину: прогалини в об'єкті, об'єктивній стороні, суб'єкті чи суб'єктивній стороні; 2) структурними елементами КК України: прогалини в Загальній та Особливій частинах, розділі, статті; 3) структурними елементами статті КК України: прогалини в диспозиціях і санкціях; 4) часом виникнення: первинні, що наявні на момент набрання чинності законом про кримінальну відповідальність і подальші або наступні, що з'являються внаслідок подальшого розвитку суспільних відносин та мають регулюватися кримінальним законом; 5) причинами виникнення: формальні або суб'єктивні, що виникли внаслідок упущення законодавця і матеріальні або об'єктивні, що виникли внаслідок швидкої зміни та утворення суспільних відносин; 6) ставленням законодавця: умисні та неумисні; 7) ступенем відсутності законодавчої регламентації: повні або часткові прогалини; 8) можливістю подолання прогалин під час правозастосування: такі, що можуть бути подолані, і такі, які не можна подолати; 9) обсягом прогалин і способом їх заповнення: прості (неясність, неконкретизованість) та складні (неповнота).

Науково доведено, що одним з етапів удосконалення чинного кримінального законодавства є своєчасне виявлення в ньому прогалин. Вибір засобу подолання чи

усунення прогалин залежить від повного та правильного аналізу всіх обставин, умов і причин їх виникнення. Виявлення прогалин зрідка має форму цілеспрямованої діяльності певних цілеспрямованою діяльністю певних органів чи осіб. Здебільшого прогалини в кримінальному законодавстві виявляються на практиці, коли правозастосувач, з огляду на чинне законодавство, не може застосувати жодну кримінально-правову норму для врегулювання певної ситуації, що обумовлено браком такої норми. Натомість виявлені прогалини необхідно усувати в законодавчому порядку, тобто шляхом внесення змін до чинного КК України чи прийняття нового кримінального закону.

Запропоновано визначити процедуру усунення прогалин у кримінальному законодавстві України, яка передбачатиме поряд з виявленням прогалин у кримінальному законодавстві України також і способи їх усунення.

Обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 4 ст. 3 КК України, щодо застосування положень закону про кримінальну відповідальність за аналогією. Крім того, науково доведено необхідність законодавчого закріплення в КК України наскрізних термінів (понять) та скорочення (мінімізації) оціночних понять у КК України.

У підрозділі 5.2 *«Колізії та конкуренція норм у кримінальному законодавстві України: проблеми їх вирішення»* окреслено шляхи оптимального розв'язання дискусійних проблем, що стосуються колізій та конкуренції норм у кримінальному законодавстві України.

Аргументовано, що конкуренція зумовлена змінами до законодавства, а колізії – його недосконалістю, неузгодженістю, несистемністю, саме тому причини виникнення колізій та конкуренції кримінально-правових норм різняться.

Проведене дослідження надало можливість сформулювати поняття колізії та конкуренції кримінально-правових норм, здійснити науковий аналіз їх змісту та характерних ознак, провести порівняння, окреслити шляхи їх мінімізації. Обґрунтовано, що основними видами колізій кримінально-правових норм є темпоральні, ієрархічні, міжнародно-правові. З'ясовано, що для подолання темпоральних колізій необхідно враховувати конституційний принцип дії закону в часі. Ієрархічну та міжнародно-правову колізії слід долати через застосування положень нормативно-правового акта, який має вищу юридичну силу.

Доведено необхідність закріплення в нормах КК України запропонованих вченими основних правил подолання конкуренції кримінально-правових норм, що застосовуються при конкуренції загальної та спеціальної норм, цілого та частини, кваліфікуючих ознак складу злочину, кваліфікованих і привілейованих складів злочинів, привілейованих складів злочину. Аргументовано, що необґрунтоване та недоцільне доповнення кримінально-правових норм призводить до невиннованої конкуренції, унаслідок чого під час правозастосування постають проблеми кваліфікації суспільно небезпечних діянь.

Науково доведено, що усувати невинновану конкуренцію можливо на двох етапах створення кримінального закону: 1) створення змісту норми КК України, її обговорення та проведення відповідних експертиз; 2) внесення змін до вже запровадженої кримінально-правової норми.

У підрозділі 5.3 «Формування сучасної моделі механізму створення та реалізації кримінального законодавства України» розроблено ефективний цілісний механізм створення та реалізації кримінального законодавства України.

Аргументовано, що механізм створення та реалізації кримінального законодавства України розкриває суттєві властивості та характеристики закону про кримінальну відповідальність, визначає його якість (як змістової форми, так і юридичної) та правильність застосування, забезпечує ефективне регулювання суспільних відносин між державою (в особі відповідних правоохоронних та судових органів) та особою, яка вчинила суспільно небезпечне діяння.

Розроблено механізм створення та реалізації кримінального законодавства України, яким слід вважати цілісну систему складних, організаційно впорядкованих процесів, спрямованих на кримінально-правове регулювання та охорону суспільних відносин уповноваженими на те суб'єктами, що включають формування кримінального законодавства шляхом прийняття законів, які містять закріплені в кримінально-правових нормах права й обов'язки суб'єктів кримінально-правових відносин та реалізацію кримінального законодавства у формі дотримання, виконання, використання та застосування цих норм на практиці. Метою зазначеного механізму є забезпечення єдності та взаємозв'язку процесів створення та реалізації кримінального законодавства України всіма уповноваженим на те суб'єктами. Завданнями цього механізму є: 1) дотримання законності законотворчої діяльності суб'єктами створення кримінального законодавства України; 2) створення умов для залучення науковців, практичних працівників і громадськості до обговорення законопроектів кримінально-правового спрямування; 3) встановлення обов'язковості проведення експертиз (наукової, антикорупційної тощо) законопроектів кримінально-правового спрямування; 4) недопущення утворення прогалин у кримінальному законодавстві України, а також колізій та конкуренції кримінально-правових норм; 5) забезпечення взаємозв'язку суб'єктів створення та реалізації кримінального законодавства щодо виявлення в ньому недоліків; 6) розширення правової активності суб'єктів кримінально-правових відносин щодо втілення в реальні кримінально-правові відносини їхніх прав та обов'язків, передбачених законом про кримінальну відповідальність; 7) підвищення рівня правової культури суб'єктів кримінально-правових відносин і правової культури суспільства загалом.

Обґрунтовано необхідність проведення реформи національного кримінального законодавства. Запропоновано спершу виконати підготовчу роботу, яка передбачатиме: 1) наукове розроблення тексту кримінального закону; 2) проведення наукової, антикорупційної, кримінологічної та інших експертиз; 3) аналіз і врахування судової практики застосування положень КК України; 4) дослідження статистики кримінальних проваджень за кожним із видів злочинів; 5) проведення об'ємного, логічного та змістовного соціологічного опитування; 6) ґрунтовне дослідження зарубіжного досвіду створення та вдосконалення кримінального законодавства.

ВИСНОВКИ

У **висновках** здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано розв'язання наукової проблеми, що полягає в розробці концептуальних засад комплексної моделі механізму створення та реалізації кримінального законодавства України. Сформульовано пропозиції, спрямовані на вдосконалення системи кримінального законодавства, що відповідає конституційному ладу держави, слугує захисту прав і свобод людини й громадянина, інтересів суспільства та держави.

Досягнення мети й завдань дослідження надало можливість сформулювати низку нових важливих концептуальних положень, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на розроблення механізму створення та реалізації кримінального законодавства України, зокрема:

1. Констатовано, що стан доктринального опрацювання досліджуваної кримінально-правової проблеми не цілком відповідає потребам правозастосування через фрагментарність її вивчення або недостатню аргументованість деяких пропозицій щодо її розв'язання. Обґрунтовано, що теоретичними передумовами такого дослідження мають бути, по-перше, вивчення сутності та меж наукових розробок стосовно системи, процедури створення та реалізації кримінального законодавства, на підставі яких встановлено, що чимало питань, пов'язаних із предметом дослідження, залишилися дискусійними, а деякі – недостатньо чи взагалі недослідженими; по-друге, правильне визначення завдань дослідження, реалізацію яких представлено в пропозиціях щодо розроблення ефективного цілісного механізму створення та реалізації кримінального законодавства України, що є важливою основою формування якісної системи кримінального законодавства.

2. У дослідженні підтримано концепцію визначення трьох основних рівнів методології, що дало змогу використати відповідні деякі методи пізнання. Щоб отримати нові наукові результати, пріоритет надано таким методам: синтезу та моделювання. Метод синтезу використаний під час розгляду механізму створення та реалізації кримінального законодавства України шляхом поєднання окремих процедур його створення чи реалізації, а метод моделювання – під час розроблення процедур створення та реалізації кримінального законодавства. Такий пріоритет ідентифіковано через відповідний обсяг дослідження, що надало можливість сформулювати аутентичний погляд на перспективи розроблення механізму створення і реалізації кримінального законодавства України.

3. За результатами аналізу історичних джерел виокремлено періоди розвитку кримінального законодавства України. Аргументовано, що найсуттєвіших змін воно зазнавало у зв'язку зі зміною державного устрою, політичного режиму чи економічної формації, що позначалося на законодавчій техніці, векторах кримінально-правової охорони, правозастосуванні тощо. Саме принцип кодифікації закладено в основу розвитку кримінального законодавства, яке діяло на теренах України. Прийняття КК України зумовлено тогочасною кримінально-правовою політикою України, що стало основою формування нової кримінально-правової доктрини.

У зв'язку з розвитком техніки правотворчості, інтерпретації та реалізації юридичних, зокрема кримінально-правових норм, постає необхідність встановлення відповідності КК України загальним тенденціям сучасних кодифікацій. Убачається

за доцільне, щоб під час прийняття відповідних змін до кримінального законодавства України законодавець не декларував його демократизм і гуманізм, а конкретно вказав, як саме зазначені цінності реалізуються в процесі забезпечення чи охорони прав, свобод і законних інтересів громадян.

4. Для з'ясування сутності співвідношення кримінального законодавства та кримінального права вдосконалено розуміння таких ключових термінів, як право, кримінальне право, кримінальний закон та кримінальне законодавство. На підставі юридичного змісту запропонованих понять розроблено наукові позиції, згідно з якими: кримінальне право та кримінальний закон співвідносяться як відповідне правило поведінки й одна з форм його вираження (існування); кримінальний закон і кримінальне законодавство – як система форм існування кримінального права, виражених у нормативно-правових актах, й окрема форма існування кримінального права, що виражена в окремому нормативно-правовому акті, який видає вищий законодавчий орган за відповідною процедурою; кримінальне право та кримінальне законодавство – як формально (нормативно) виражені правила поведінки, які є загальнообов'язковими, видаються державою та забезпечуються її примусом, і система форм існування права, які виражаються у виді нормативно-правових актів вищої юридичної сили.

5. Обґрунтовано доцільність визначення системи кримінального законодавства України як сукупності взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів структури кримінального законодавства, що ґрунтуються на принципах кримінального законодавства та спрямовані на реалізацію завдань КК України. Доведено, що структурними елементами системи кримінального законодавства України є елементи структури КК України, принципи та джерела.

Елементами структури кримінального законодавства є Загальна й Особлива частини, розділи, статті, а також прикінцеві та перехідні положення КК України. З метою ефективного виконання завдань кримінального законодавства України розроблено систему його принципів (законності, гуманізму, справедливості, рівності всіх перед законом, винної відповідальності, заборони подвійного інкримінування, відповідності призначеного покарання суспільній небезпечності фактично вчиненого діяння, невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру) та обґрунтовано необхідність їх законодавчого закріплення. З огляду на зміст системи кримінального законодавства, аргументовано, що до його джерел належать Конституція України, КК України, закони України про кримінальну відповідальність і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

6. Конституція України як Основний Закон впливає на кримінальне законодавство за допомогою кримінально-правової політики та відповідних конституційних принципів через кримінально-правове регулювання шляхом визначення: системи суспільних відносин, які мають бути поставлені під охорону КК України, та їх ієрархію через його норми; неконституційності кримінально-правової норми. Науково доведено, що конкретизованість змісту та належний механізм реалізації конституційних норм позначаються на ефективності дії кримінально-правових норм. Під час регулювання кримінально-правових відносин

реалізація положень Конституції України втілюється в рішеннях Конституційного Суду України через обмеження або виключення кримінальної відповідальності.

7. Удосконалення кримінального закону здійснюють шляхом інтеграції в чинний КК України окремих положень прийнятих законів України про кримінальну відповідальність. Істотні зміни чинного КК України пов'язані з: 1) гуманізацією кримінальної відповідальності шляхом повної або часткової декриміналізації діянь і запровадження більш диференційованого підходу до вибору виду покарання за злочини; 2) криміналізацією суспільно небезпечних діянь; 3) уточненням кримінально-правових положень або введенням нових кримінально-правових інструментів, механізмів, порядків тощо (введенням обмежувальних заходів або заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, призначення узгодженого покарання на підставі угод тощо).

8. Попри наявність невідповідності деяких норм КК України окремим положенням міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, обґрунтовано доцільність внесення змін до ч. 1, 3 ст. 3, ст. 5, ч. 2 ст. 74 КК України, а також акцентовано на необхідності певного корегування положень ст. 58 Конституції України. Не лише КК України, а (відповідно до норм міжнародного права) і міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, визначають порядок і підстави притягнення до кримінальної відповідальності, призначення покарання, звільнення від кримінальної відповідальності чи відбування покарання.

9. Законотворчість треба розуміти як передбачену в установленому законом порядку діяльність законодавчих (представницьких) органів державної влади та громадян (під час проведення референдуму) зі створення, підготовки та прийняття актів вищої юридичної сили. Окреслено зміст поняття механізму створення кримінального законодавства України, охарактеризовано його мету та завдання. Аргументовано, що основними (визначальними) елементами механізму створення кримінального законодавства України є суб'єкти, процедура та юридична техніка створення кримінального законодавства.

10. Визначено та досліджено коло суб'єктів механізму створення кримінального законодавства України. Зокрема, обґрунтовано, що Конституційний Суд України також є суб'єктом створення кримінального законодавства України та має вплив на його формування шляхом визнання деяких положень КК України чи інших законів України такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

Аргументовано, що у процесі створення кримінального законодавства України шляхом подання звернень, електронних петицій тощо, залучення до парламентських слухань щодо обговорення законопроектів стосовно внесення змін до КК України можуть брати участь й інші органи влади, органи місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, які не наділені законодавчими повноваженнями. Своєю чергою народ України також впливає на формування кримінального законодавства України шляхом прийняття закону України про кримінальну відповідальність через референдум.

11. Аналіз процедури створення кримінального законодавства доцільно розділити на два напрями дослідження: 1) створення міжнародних договорів; 2) створення КК України й законів, які вносять зміни до нього та до Конституції України.

Науково доведено, що імплементація норм міжнародно-правових договорів є нормотворчою, організаційною, виконавчою та контрольною діяльністю. Акт імплементації міжнародних договорів у кримінальне законодавство України – це остаточний трансформаційний акт, що додає договору сили закону й переадресовує зобов'язання щодо його виконання суб'єктам внутрішньодержавного кримінального права. Міжнародні договори набирають чинності для України після надання нею згоди на їх обов'язковість в порядку та в строки, передбачені договором, або в інший узгоджений сторонами спосіб. Суб'єкти міжнародного права під час імплементації міжнародно-правових норм, що стосуються кримінального законодавства, використовують правові й інституційні засоби на міжнародному та національному рівнях.

12. Визначено, що інструментарій юридичної техніки, що використовується в процесі створення кримінального законодавства, включає змістові правила, правила логіки й структурні правила, мовні правила, формальні (реквізитні) вимоги та процедурні правила. На підставі аналізу юридичної техніки констатовано, що чинниками, які мають негативний вплив на реалізацію кримінального законодавства, є: відсутність нормативного визначення в КК України принципів кримінального законодавства України; наявність значної кількості конкуруючих кримінально-правових норм; відсутність офіційного роз'яснення передбаченої в КК України термінології; наявність оціночних понять у кримінально-правових нормах; розкриття змісту ознак складу злочину переважно в постановках Пленуму Верховного Суду України та правових позиціях Верховного Суду, а не в КК України. Аргументовано, що для якісної реалізації норм кримінального законодавства юридична конструкція не повинна становити виняток із загальних юридичних положень, а має бути узгодженою з ними і реалізація покладених на неї завдань є необхідним і логічним висновком.

13. Окреслено зміст поняття механізму реалізації кримінального законодавства України, визначено його мету й завдання. Доведено, що цей механізм має три рівні: загальний (реалізація кримінального законодавства загалом), спеціальний (реалізація однієї або декількох кримінально-правових норм у межах як одного, так і кількох кримінально-правових інститутів) та індивідуальний (реалізація кримінально-правових норм у конкретній життєвій ситуації).

14. З огляду на зміст і сутність механізму реалізації кримінального законодавства визначено, що базовими елементами цього механізму є: 1) кримінально-правові відносини; 2) кримінально-правові норми; 3) юридичні факти, що їх породжують; 4) суб'єкти реалізації кримінального законодавства; 5) акти реалізації (застосування) кримінально-правових норм. Науково доведено, що кримінально-правові відносини та кримінально-правові норми як інструменти, що впливають на становлення суспільної правосвідомості та які встановлюють і застосовують у своїй діяльності уповноважені суб'єкти з метою регулювання суспільних відносин, підтримання правопорядку, належать до засобів реалізації кримінального законодавства.

Доведено, що механізм реалізації кримінального законодавства має такі складові: 1) нормативну – охоплює положення закону про кримінальну відповідальність, які визначають поведінку суб'єктів реалізації кримінального законодавства; 2) інструментальну – становить сукупність кримінально-правових засобів, методів і способів, за допомогою яких відбувається реалізація кримінального законодавства;

3) суб'єкту – визначають суб'єкти, що беруть участь у різних формах реалізації кримінально-правових норм; 4) функціональну – відображає динамічний взаємозв'язок і взаємодію структурних елементів механізму реалізації кримінального законодавства.

15. На підставі уточнення поняття кримінально-правової норми та конкретизації її видів, сформульовано дефініцію поняття механізму реалізації такої норми та виокремлено його стадії. Зокрема механізмом реалізації кримінально-правової норми слід вважати встановлену кримінальним законодавством України діяльність суб'єктів кримінально-правових відносин щодо реалізації їх взаємних прав та обов'язків, що закріплені в кримінально-правовій нормі. Реалізація кримінально-правової норми здійснюється на трьох стадіях: підготовчій (полягає у визначенні матеріальних і процесуальних правових засобів); безпосередньому процесі (втілюється у здійсненні прав та обов'язків суб'єктами кримінально-правових відносин); заключній (визначає вид і розмір покарання відповідно до фактично вчиненого суспільно небезпечного діяння, звільнення від кримінальної відповідальності чи покарання тощо).

16. Визначено коло суб'єктів реалізації кримінального законодавства України, які об'єднано в чотири групи: 1) уповноважені державні органи; 2) особи, які вчинили суспільно небезпечні діяння; особи, які вчинили діяння за обставин, що виключають його злочинність; юридична особа, від імені та в інтересах якої вчинила злочин її уповноважена особа; 3) особа потерпіла від злочину; 4) інші особи.

Діяльності суб'єктів реалізації кримінального законодавства притаманні соціальний, психологічний та інструментальний (спеціально-юридичний) аспекти. Соціальний аспект реалізації кримінального законодавства полягає в забезпеченні інтересів усіх суб'єктів його реалізації. Психологічний аспект характеризує поведінку суб'єктів у межах певної форми реалізації кримінального законодавства. Інструментальний (спеціально-юридичний) аспект визначає порядок і засоби його реалізації.

17. Виокремлено розуміння поняття юридичного факту: у широкому та вузькому кримінально-правових значеннях, що зумовлює його специфіку та визначає місце кримінально-правових відносин у системі правовідносин, а також межі кримінально-правового регулювання. Крім того, з'ясовано, що юридичний факт як соціально-правова категорія має дві складові: матеріальну (є явищем об'єктивної реальності) і нормативну/формально-юридичну (має юридичне закріплення в нормі закону). У механізмі реалізації кримінального законодавства юридичні факти в найпростішому виді існують у формі дій та подій.

18. На підставі поглибленого аналізу механізму реалізації кримінального законодавства України встановлено, що реалізація норм кримінального законодавства України має чотири форми: дотримання – правомірна пасивна поведінка суб'єктів щодо непорушення кримінальних заборон; виконання – правомірна активна поведінка суб'єктів щодо обов'язкового виконання законодавчих приписів; використання – активна поведінка суб'єктів кримінально-правових відносин, яка реалізовується шляхом здійснення їх суб'єктивних прав та обов'язків; застосування – фактичне втілення приписів кримінально-правових норм у суспільні відносини, що здійснює владний суб'єкт кримінальних правовідносин (держава) шляхом правомірної поведінки уповноважених нею органів щодо кваліфікації вчиненого діяння та визначення правових наслідків для особи, яка його вчинила.

Положення КК України визначають єдність мети, принципів і методів правового регулювання, однаковий понятійний апарат кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства України. Доведено, що кримінальне законодавство України є базовим щодо всіх галузей законодавства, які спрямовані на запобігання злочинам. Закон України про кримінальну відповідальність впливає на порядок кримінального провадження, підслідність, строки розслідування злочинів залежно від ступеня їх тяжкості.

Установлено, що основними галузями законодавства, з якими взаємопов'язаний КК України під час реалізації його норм, є конституційне, кримінальне процесуальне, кримінально-виконавче, цивільне й адміністративне. Крім того, кримінальний закон взаємодіє з іншими галузями законодавства, серед яких антикорупційне, податкове, бюджетне, екологічне тощо.

19. На підставі сформульованого поняття прогалин у кримінальному законодавстві та їх видів, розроблено процедуру виявлення, а також окреслено способи та етапи усунення прогалин у кримінальному законодавстві України: фіксація прогалини в кримінальному законодавстві України; аналіз причин та умов виникнення такої прогалини, визначення подальших шляхів подолання та її усунення; розроблення законопроекту про внесення змін до кримінального законодавства з метою усунення виявленої прогалини та врегулювання певних суспільних відносин; перевірка законопроекту шляхом проведення відповідних експертиз (наукової, антикорупційної, кримінологічної тощо), проведення соціологічних досліджень серед правозастосувачів і науковців з приводу врегулювання певних суспільних відносин (усунення прогалини); доопрацювання законопроекту відповідно до результатів проведених досліджень; внесення законопроекту на розгляд Верховної Ради України; прийняття закону, який усуватиме виявлену прогалину.

20. Визначення поняття колізій кримінально-правових норм та їх конкуренції, дослідження їх змісту дало змогу стверджувати про необхідність закріплення в нормах КК України запропонованих вченими основних правил подолання конкуренції кримінально-правових норм, що застосовуються при конкуренції загальної та спеціальної норм, цілого та частини, кваліфікуючих ознак складу злочину, кваліфікованих і привілейованих складів злочинів, привілейованих складів злочину. Констатовано, що подолання не виправданої конкуренції може бути здійснено як на етапі розроблення кримінального закону, так і під час його реалізації, зокрема в процесі внесення змін до вже запровадженої кримінально-правової норми.

21. На основі розробленого поняття механізму створення та реалізації кримінального законодавства України, визначення його мети й завдань обґрунтовано необхідність проведення реформи чинного національного кримінального законодавства. Запропоновано спершу виконати підготовчу роботу, яка передбачатиме: наукове розроблення тексту кримінального закону; проведення наукової, антикорупційної, кримінологічної та інших експертиз; аналіз і врахування судової практики застосування положень КК України; дослідження статистики кримінальних проваджень за кожним із видів злочинів; проведення об'ємного, логічного та змістовного соціологічного опитування; ґрунтовне дослідження зарубіжного досвіду створення і вдосконалення кримінального законодавства тощо.

22. На підставі проведеного дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства та в контексті чинного законодавства України, що регламентує порядок і підстави кримінальної відповідальності, застосування покарання та реалізацію інших завдань КК України, а також правозастосовної практики розроблено пропозиції щодо внесення змін у чинне кримінальне законодавство, зокрема запропоновано:

– доповнити КК України такими статтями:

Стаття 2¹ «Потерпілий від злочину»

«Потерпілий – це фізична особа, якій злочином завдано фізичної, чи/або моральної, чи/або майнової шкоди, або створено загрозу спричинення такої шкоди, а також юридична особа, якій злочином завдано майнової шкоди, або створено загрозу спричинення такої шкоди, або державу (державні органи), якій (яким) завдано майнової шкоди, знижено рівень обороноздатності або спричинено чи створено загрозу спричинення іншої істотної шкоди».

Стаття 2². «Принципи кримінального законодавства України»

«Реалізація кримінального законодавства України ґрунтується на принципах законності, гуманізму, справедливості, рівності всіх перед законом, винної відповідальності, заборони подвійного інкримінування, відповідності призначеного покарання суспільній небезпечності фактично вчиненого діяння, невідворотності кримінальної відповідальності та інших заходів кримінально-правового характеру»;

– доповнити ст. 5 КК України частиною 5 такого змісту: «Закон про кримінальну відповідальність, що скасовує кримінальну протиправність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, не має зворотної дії у часі, у разі вчинення особою злочину проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які передбачені міжнародним кримінальним законодавством»;

– викласти в новій редакції:

ч. 1 ст. 3 КК України: «Законодавство України про кримінальну відповідальність становить Кримінальний кодекс України, який ґрунтується на Конституції України та загальновизнаних принципах і нормах міжнародного права, та чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»;

ч. 3 ст. 3 КК України: «Злочинність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються цим Кодексом, якщо інше не передбачено чинним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України»;

ч. 4 ст. 3 КК України: «Заборонено реалізовувати положення закону про кримінальну відповідальність за аналогією, тобто притягувати особу до кримінальної відповідальності за діяння, яке не передбачено цим Кодексом як злочин, якщо інше не передбачено чинним міжнародним договором, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України»;

ч. 2 ст. 74 КК України: «Особа, засуджена за діяння, караність якого законом усунена, підлягає негайному звільненню від призначеного судом покарання, крім випадків засудження особи Міжнародним кримінальним судом за вчинення злочинів

проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які передбачені міжнародним кримінальним законодавством»;

ст. 58 Конституції України: «Закони та інші нормативно-правові акти мають зворотну дію в часі, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи.

Закони та інші нормативно-правові акти, що скасовують чи пом'якшують відповідальність, не мають зворотної дії у часі, у разі вчинення особою правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, які передбачені міжнародним кримінальним законодавством.

Ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення»;

– ч. 5 ст. 3 КК України виключити.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія

Бабаніна В. В. Механізм створення та реалізації кримінального законодавства України : монографія. Київ : ФОП Маслаков, 2019. 512 с.

Рецензії:

Костенко О. М. Механізм створення та реалізації кримінального законодавства України. *Наше право*. 2020. № 2. С. 200–202.

Кузнецов В. В. Механізм створення та реалізації кримінального законодавства України : рецензія на монографію В. В. Бабаніної. *Наше право*. 2019. № 4. С. 208–210.

Статті в наукових фахових виданнях України

1. Бабаніна В. В. Історичні аспекти становлення та розвитку кримінального законодавства. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2013. Спец. вип. С. 88–91.

2. Бабаніна В. В. Дослідження механізму створення закону про кримінальну відповідальність через призму підготовки до прийняття проекту Кримінального кодексу України 2001 року. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. 2014. Вип. 1. С. 189–194. (Серія «Право»).

3. Бабаніна В. В. Розвиток кримінального законодавства в період роздробленості Київської Русі (XII–XIII ст.). *Вісник Запорізького національного університету*. 2014. № 4. Т. 2. С. 242–248. (Серія «Юридичні науки»).

4. Бабаніна В. В. Лаконічність формулювання змін до закону про кримінальну відповідальність (на прикладі Закону України «Про внесення змін до КК України щодо посилення відповідальності за окремі військові злочини» від 12 лютого 2015 року. № 194-VIII). *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2015. № 1 (4). С. 309–318.

5. Бабаніна В. В. Концепції проектів кримінальних кодексів України: історико-правове дослідження. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 1 (5). С. 1–7.

6. Бабаніна В. В. Огляд концепцій праворозуміння у контексті механізму створення та реалізації кримінального законодавства. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2015. № 4. С. 19–24.

7. Бабаніна В. В. Суб'єкти реалізації кримінального законодавства України: поняття, види. *Європейські перспективи*. 2017. № 2. С. 216–223.
8. Бабаніна В. В. Співвідношення кримінального права та кримінального закону. *Право і суспільство*. 2017. № 3. Ч. 2. С. 160–165.
9. Бабаніна В. В. Закони України про кримінальну відповідальність як складова системи кримінального законодавства. *Право UA*. 2017. № 3. С. 222–228.
10. Бабаніна В. В. Системи кримінального законодавства України: поняття та елементи. *Європейські перспективи*. 2017. № 4. С. 62–67.
11. Бабаніна В. В. Щодо розуміння права у контексті наукового дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства. *Наше право*. 2018. № 2. С. 117–122.
12. Babanina V. Significance of some legal principles at the stage of creation of criminal legislation. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 2 (16). С. 163–171.
13. Babanina V. Definition of criminal legislation and its correlation with criminal law. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 133–145.
14. Babanina V. Conceptual Basis of Mechanism of Criminal Legislation Creation and its Realization. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1. С. 13–21.
15. Babanina V. Structure of mechanism of implementation of Criminal legislation. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 2. С. 81–86.
16. Бабаніна В. В. Значення міжнародних договорів у системі кримінального законодавства України. *Право UA*. 2019. № 2. С. 215–228.
17. Бабаніна В. В. Механізм створення та реалізації кримінального законодавства в механізмі кримінально-правового регулювання. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2019. № 2. С. 37–43.
18. Бабаніна В. В. Конституція України як основа системи кримінального законодавства. *Наше право*. 2019. № 3. С. 195–201.
19. Бабаніна В. В. Елементи механізму реалізації кримінального законодавства. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 4. С. 202–206.

Статті в наукових періодичних виданнях інших держав та у виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз

1. Бабаніна В. В. Норма кримінального законодавства України як основа його реалізації. *Верховенство права*. 2016. № 3. С. 220–228.
2. Babanina V. International Agreements as Sources of Criminal Legislation of Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2017. № 3. P. 80–74.
3. Babanina V. The Role of the Laws of Ukraine on Criminal Responsibility in the System of Criminal Legislation. *European Reforms Bulletin*. 2017. № 4. P. 80–85.
4. Бабаніна В. В. Концептуальні засади механізму реалізації кримінального законодавства. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2019. № 1. P. 160–164.
5. Бабаніна В. В. Реалізація кримінального законодавства: поняття, ознаки та механізм. *Верховенство права*. 2019. № 1. С. 118–123.

6. Babanina V. Definition and Elements of the Criminal Legislation System of Ukraine. *European Reforms Bulletin*. 2019. № 1. P. 57–62.
7. Babanina V. Definition and types of the subjects of realization of the criminal legislation. *European Reforms Bulletin*. 2019. № 2. P. 59–64.
8. Бабанина В. В. Поняття «уголовный закон», «уголовное законодательство», «уголовное право» и их соотношение. *Закон и жизнь*. 2019. № 2/2. С. 12–17.
9. Babanina V. The norm of criminal legislative of Ukraine as basis of realization. *European Reforms Bulletin*. 2019. № 3. P. 63–67.
10. Babanina V. The procedure of ratification of international treaties as a component of the mechanism of creation of criminal legislation of Ukraine. *Recht der Osteuropäischen Staaten*. 2019. № 4. P. 10–15.
11. Бабанина В. В. Соотношение понятий «механизм уголовно-правового воздействия», «механизм уголовно-правового регулирования», «механизм реализации уголовного законодательства», «механизм реализации уголовно-правовой нормы» и «механизм реализации уголовной ответственности». *Закон и жизнь*. 2019. № 4/2. С. 8–13.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

1. Бабаніна В. В. Церковні устави як складова частина кримінального законодавства Київської Русі. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 20 берез. 2014 р.). Київ, 2014. С. 210–213.
2. Бабаніна В. В. Руська правда як історичне джерело кримінального законодавства України. *Актуальні проблеми юридичної психології*: матеріали наук.-практ. конф. (Київ, 25 квіт. 2014 р.). Київ, 2013. С. 13–17.
3. Бабаніна В. В. Особливості регулювання суспільних відносин під час зародження кримінального законодавства України. *Віктимологічна профілактика окремих видів злочинів*: матеріали круглого столу (Київ, 29 квіт. 2014 р.). Київ, 2014. С. 187–189.
4. Бабаніна В. В. Принципи стабільності та динамізму як передумови створення кримінального законодавства. *Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Харків, 9–10 жовт. 2014 р.). Харків, 2014. С. 197–201.
5. Бабаніна В. В. Необхідність наукового дослідження механізму прийняття законодавства про кримінальну відповідальність у контексті гармонійного поєднання принципів стабільності та динамізму. *Актуальні проблеми кримінального права*: матеріали V міжвуз. наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 21 листоп. 2014 р.). Київ, 2014. С. 153–156.
6. Бабаніна В. В. Поняття джерела кримінального права та кримінального законодавства. *Українська мова в юриспруденції*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 28 листоп. 2014 р.). Київ, 2014. С. 153–155.
7. Бабаніна В. В. Початковий етап розвитку кримінального законодавства України. *Актуальні проблеми розслідування злочинів*: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ, 2015. С. 223–225.

8. Бабаніна В. В. Порівняльний аналіз системи покарань за проєктами Кримінального кодексу України 2001 року. *Актуальні проблеми досудового розслідування* : матеріали IV Всеукр. наук.-теорет. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). Київ, 2015. С. 274–276.
9. Бабаніна В. В. Вимоги щодо створення закону про кримінальну відповідальність як фундаментальна основа дослідження питань механізму його створення та реалізації. *Правові реформи в Україні: реалії сьогодення* : матеріали VII Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. Дню юриста України (Київ, 29 жовт. 2015 р.). Київ, 2015. С. 106–108.
10. Бабаніна В. В. Праворозуміння як основоположна категорія дослідження механізму створення та реалізації кримінального законодавства. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XI Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 27 листоп. 2015 р.). Київ, 2015. С. 250–255.
11. Бабаніна В. В. Філософсько-правовий аспект розуміння поняття «закон». *Актуальні проблеми кримінального права та процесу* : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 10 черв. 2016 р.). Кривий Ріг, 2016. С. 47–50.
12. Бабаніна В. В. До співвідношення понять «кримінальний закон», «закон про кримінальну відповідальність» та «карний закон». *Актуальні проблеми юридичної науки* : матеріали Міжнар. наук. конф. «П'ятнадцяті осінні юридичні читання» (Хмельницький, 21–22 жовт. 2016 р.). Хмельницький, 2016. С. 69–70.
13. Бабаніна В. В. Розуміння поняття «закон» як базисної категорії для дослідження специфіки співвідношення кримінального права та законодавства. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2016 р.). Київ, 2016. С. 118–121.
14. Бабаніна В. В. До питання про коректність формулювання назви «кримінальний закон». *Правоохоронна діяльність: історія, сучасний стан, перспективи розвитку* : матеріали наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті О. Ф. Граніна. Київ, 2017. С. 11–13.
15. Бабаніна В. В. Щодо визначення основних критеріїв розвитку періодизації кримінального законодавства України. *Актуальні проблеми кримінального права та процесу* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Кривий Ріг, 16 черв. 2017 р.). Кривий Ріг, 2017. С. 80–82.
16. Бабаніна В. В. Поняття та межі принципу справедливості в кримінальному законодавстві України. *Актуальні проблеми кримінального права* : матеріали IX Всеукр. наук.-теорет. конф., присвяч. пам'яті проф. П. П. Михайленка (Київ, 21 листоп. 2018 р.). Київ, 2018. С. 26–30.
17. Бабаніна В. В. Співвідношення понять: «механізм реалізації кримінального законодавства», «механізм кримінально-правового впливу» та «механізм кримінально-правового регулювання». *Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 1 берез. 2019 р.). Хмельницький, 2019. С. 83–87.
18. Бабаніна В. В. Реалізація кримінального законодавства: поняття та виміри існування. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.). Київ, 2019. С. 188–192.
19. Babanina V. The concept of criminal law in the doctrine of criminal law. *Application of English Language in the Teaching of Criminal Legal Disciplines* : матеріали міжвуз. наук.-практ. інтернет-конф. (Київ, 5 черв. 2019 р.). Київ, 2019. С. 10–14.

**Публікації, які додатково відображають наукові результати
дисертації**

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2016. 1064 с.

2. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [Д. С. Азаров, В. К. Гришук, А. В. Савченко та ін.]; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. 1104 с.

АНОТАЦІЯ

Бабаніна В. В. Кримінальне законодавство України: механізм створення та реалізації. – *На правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2021.

У роботі висвітлено сучасний стан наукової розробленості окресленої проблематики; вивчено генезу кримінального законодавства України; розкрито співвідношення кримінального права та кримінального закону, кримінального закону та кримінального законодавства, кримінального права та кримінального законодавства; досліджено систему кримінального законодавства та її складові елементи; проаналізовано механізми створення та реалізації кримінального законодавства, їх зміст, сутність, елементи; визначені причини виникнення та шляхи подолання й усунення прогалин, колізій та конкуренції в кримінальному законодавстві України. Розроблено ефективний цілісний механізм створення та реалізації кримінального законодавства України. Сформульовано пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності процедури створення кримінального законодавства України та практики його реалізації.

Ключові слова: кримінальне законодавство, механізм створення та реалізації, система кримінального законодавства, джерела кримінального законодавства, кримінально-правові відносини, кримінальна відповідальність, кримінально-правова норма, прогалини, колізії, конкуренція кримінально-правових норм.

АННОТАЦИЯ

Бабанина В. В. Уголовное законодательство Украины: механизм создания и реализации. – *На правах рукописи.*

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2021.

В работе освещено современное состояние научной разработанности обозначенной проблематики; изучена генеза уголовного законодательства Украины; раскрыто соотношение уголовного права и уголовного закона, уголовного закона и уголовного законодательства, уголовного права и уголовного законодательства; исследована система уголовного законодательства и его составные элементы; проанализированы механизмы создания и реализации уголовного законодательства,

их содержание, сущность, элементы; определены причины возникновения и пути преодоления и устранения пробелов, коллизий и конкуренции в уголовном законодательстве Украины. Разработан эффективный целостный механизм создания и реализации уголовного законодательства Украины. Сформулированы предложения, направленные на повышение эффективности процедуры создания уголовного законодательства Украины и практики его реализации.

Ключевые слова: уголовное законодательство, механизм создания и реализации, система уголовного законодательства, источники уголовного законодательства, уголовно-правовые отношения, уголовная ответственность, уголовно-правовая норма, пробелы, коллизии, конкуренция уголовно-правовых норм.

SUMMARY

Babanina V. V. Criminal legislation of Ukraine: mechanism of creation and realization. – *Manuscript.*

Dissertation on Doctor of Legal Sciences degree on specialty 12.00.08 – criminal law and criminology; penitentiary law. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2021.

An efficient cohesive mechanism of creation and realization of criminal legislation of Ukraine has been developed in this dissertation. Suggestions to improve the procedure of origination of criminal legislation of Ukraine and practice of its realization have been formulated.

It has been argued that criminal legislation of Ukraine's most prominent changes are related to state system, political regime and economical formation perturbations which impinged lawmaking techniques, orientation of criminal legal protection, implementation of legislation etc. Namely the doctrine of codification was accepted as the basis of development of criminal legislation being in force in Ukraine's territory. Scientific views of understanding of such key definitions as law, criminal law, criminal legislative act, and criminal legislation have been improved.

Practicability of definition of the system of criminal legislation of Ukraine as an assemblage of interconnected and interrelated elements of structure of criminal legislation based on criminal legislation principles and aimed at realization of tasks of the Criminal code of Ukraine has been proved. Such principles' system includes legitimacy, humanity, justice, equality, fault-based responsibility, inadmissibility of double imputation, proportionality of punishment to social danger of the crime actually committed, inevitability of criminal responsibility and other measures of criminal legal nature; the necessity of their legislative consolidation has been substantiated.

The content of definition of mechanism of creation of criminal legislation of Ukraine, its aim and tasks have been characterized. It has been argued that main (definite) elements of mechanism of creation of criminal legislation of Ukraine are subjects and procedure of creation of criminal legislation, as well as juridical technique. Circle of subjects of mechanism of creation of criminal legislation of Ukraine has been outlined and described.

Based on juridical techniques analysis, certain factors have been defined as having negative impact on realization of criminal legislation namely: absence of normative definition of principles of criminal legislation in the Criminal code of Ukraine; presence

of significant amount of competitive criminal legal norms; absence of official interpretation of terminology used in the Criminal code of Ukraine for construction of criminal legal norms; presence of evaluative terms in criminal legal norms; interpretation of features of bodies of crimes primarily in resolutions of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine and legal opinions of the Supreme Court, but not in the Criminal code of Ukraine. It has been argued that to make realization of the norms of criminal legislation more efficiently juridical construction should not be an exception from general juridical provisions; instead it should be agreed with them, and solution of tasks assigned to it is a necessary logical conclusion.

The content of the definition of mechanism of realization of criminal legislation of Ukraine, its aim and tasks have been outlined. It has been defined that basic elements of such mechanism are: 1) criminal legal relations; 2) juridical facts generating them; 3) criminal legal norms; 4) subjects of realization of criminal legislation; 5) acts of realization (implementation) of criminal legal norms. A circle of subjects of realization of criminal legislation of Ukraine has been formed consisting of four groups: 1) empowered state bodies; 2) persons who committed socially dangerous acts; persons who committed acts under circumstances which exclude their criminality; legal entities on behalf of and in whose interests the crime was committed by empowered person; 3) victim; 4) other persons.

The procedure of detection and stages of elimination of gaps in criminal legislation of Ukraine have been developed namely: fixation of gaps in criminal legislation of Ukraine; analysis of causes and conditions of such gaps' origin, definition of further steps to overcome and eliminate them; preparation of the draft of the law on amendments to criminal legislation aimed at elimination of the gap and regulation of certain social relations; verification of the draft of the law by conducting of the relevant examinations (scientific, anti-corruption, criminological etc.), survey among law implementators and researchers concerning regulation of social relations in question (elimination of the gap); revision of the draft of the law according to the results of examinations and surveys; submission of the draft of the law to consideration of the Verkhovna Rada of Ukraine; adoption of the law to eliminate the gap defined.

The reasonability of the reform of domestic criminal legislation has been argued. It has been suggested to conduct firstly the preparatory work which includes: scientific development of the draft of the law; conducting of scientific, anti-corruption, criminological and other examinations; analysis (and taking into account) of judicial practice of the provisions of the Criminal code of Ukraine; research of the statistics of criminal proceedings on every type of crimes; conducting of voluminous, logical and meaningful sociological survey; detailed research of foreign experience of creation and development of criminal legislation etc.

Suggestions to amend current legislation namely to supplement the Criminal code of Ukraine with Art. 2¹ "Victim of the crime", 2² "Principles of the criminal legislation of Ukraine" and to amend Art. 3, 5, 74 of the Criminal code of Ukraine and Art. 58 of Constitution of Ukraine have been substantiated.

Key words: criminal legislation, mechanism of creation and realization, system of criminal legislation, sources of criminal legislation, criminal legal relations, criminal responsibility, criminal legal norm, gaps, collisions, competing criminal legal norms.